

**T.C.**  
**FIRAT ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**  
**TEFSİR BİLİM DALI**

**KUR’AN-I KERİM’E GÖRE KALBİN NİTELİKLERİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DANIŞMAN**  
**Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI**

**HAZIRLAYAN**  
**Ahmet KARADAĞ**

**2011**

**T.C.**  
**FIRAT ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**  
**TEFSİR BİLİM DALI**

**KUR'AN-I KERİM'E GÖRE KALBİN NİTELİKLERİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

DANIŞMAN

**Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI**

HAZIRLAYAN

**Ahmet KARADAĞ**

Jürimiz, ..... tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. **Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI**
2. Doç. Dr. Gıyasettin ARSLAN
3. Doç. Dr. İsmail ERDOĞAN
4. Yrd. Doç. Dr. Ramazan Işık
5. Doç. Dr. İhsan SOYSALDI

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..... tarih ve ..... sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

**Prof. Dr. Erdal AÇIKSES**  
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

## ÖZET

**Yüksek Lisans Tezi**

**Kur'an-ı Kerim'e Göre Kalbin Nitelikleri**

**Ahmet KARADAĞ**

**Fırat Üniversitesi**

**Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

**Tefsir Bilim Dalı**

**Elazığ - 2011, Sayfa: VIII + 60**

Yüce Allah insanı birçok yönden diğer varlıklardan üstün yaratmıştır. İnsanın üstün vasıflarından birisi de düşünen ve duygulanan bir kalbe sahip olmasıdır. Bundan dolayı da insan, yaptıklarından sorumlu tutulmuştur. Yüce Allah üstün vasıflarla yarattığı insanın kendisine iman etmesini emretmekte, imanın yerinin kalp olduğunu belirtmekle de kalbi yüceltmektedir. Çünkü kalp insanın bütün iyi ve kötü eylemlerinin yeridir.

Biz de çalışmamızda klasik ve modern tefsirlerden yararlanarak bu değerli varlığın niteliklerini ortaya koymaya çalıştık. Kalbe nisbet edilen nitelikleri olumlu ve olumsuz nitelikler olmak üzere ikiye ayırarak inceledik

**Anahtar Kelimeler:** Kalp, insan, iman, küfür, yumuşak kalp, katı kalp

**ABSTRACT**

**Master Thesis**

**Attributes of the Heart According to the Koran**

**Ahmet KARADAĞ**

**The University of Firat**

**Social Sciences Institue**

**The Department of Basic İslamic Sciences**

**Commentary (Tafseer) Branch**

**Elazığ - 2011, Page: VIII + 60**

Supreme God created man superior to other in many ways. One of the superior qualities of man is to have a heart considering and feeling. Therefore, people are responsible for the actions of. Supreme God orders to men to believe him and says the place of fault is heart. So promotes the heart. Because it is the place of actions whether goods or bads.

We made use of commentaries both classical and contemporary during our study. We tried to show the attribute of this valuable asset. We examined it in terms of positive and negative attributes

**Key Words:** Heart, human, faith, profanity, soft heart, solid heart

## İÇİNDEKİLER

|                                      |             |
|--------------------------------------|-------------|
| <b>ÖZET .....</b>                    | <b>II</b>   |
| <b>ABSTRACT .....</b>                | <b>III</b>  |
| <b>İÇİNDEKİLER .....</b>             | <b>IV</b>   |
| <b>ÖNSÖZ .....</b>                   | <b>VI</b>   |
| <b>KISALTMALAR.....</b>              | <b>VIII</b> |
| <b>GİRİŞ.....</b>                    | <b>1</b>    |
| 1. Araştırmanın Konusu ve Önemi..... | 1           |
| 2. Araştırmanın Amacı.....           | 2           |
| 3. Araştırmanın Metodu.....          | 2           |

## BİRİNCİ BÖLÜM

### 1. KALP VE KALPLE İLİŞKİLİ OLAN KAVRAMLAR

|                                                       |    |
|-------------------------------------------------------|----|
| 1.1. Kalbin Lugat Manası .....                        | 4  |
| 1.2. Kalbin Terim Manası .....                        | 4  |
| 1.3. Kur'an'da Kalp İle Yakın Anlamalı Kelimeler..... | 6  |
| 1.3.1. Sadr .....                                     | 6  |
| 1.3.2. Fuad.....                                      | 8  |
| 1.3.3. Akıl.....                                      | 9  |
| 1.3.4. Hilm .....                                     | 13 |
| 1.3.5. Lübb .....                                     | 14 |
| 1.3.6. Nefs .....                                     | 15 |
| 1.3.7. Hicr.....                                      | 17 |
| 1.3.8. Nuha .....                                     | 17 |
| 1.3.9. Zer' .....                                     | 18 |

## İKİNCİ BÖLÜM

### 2. KUR'AN-I KERİM'DE KALBİN NİTELİKLERİ

|                             |    |
|-----------------------------|----|
| 2.1. Olumlu Nitelikler..... | 20 |
| 2.1.1. Selim Kalp.....      | 20 |
| 2.1.2. Mutmain Kalp.....    | 23 |
| 2.1.3. Munib Kalp.....      | 26 |

|                                             |           |
|---------------------------------------------|-----------|
| 2.1.4. Mütevazı Kalp .....                  | 28        |
| 2.1.5. Yumuşak (Yufka) Kalp .....           | 29        |
| 2.1.6. Allah Korkusundan Titreyen Kalp..... | 31        |
| 2.2. Olumsuz Nitelikler.....                | 32        |
| 2.2.1. Gafil Kalp .....                     | 32        |
| 2.2.2. Günahkâr Kalp.....                   | 35        |
| 2.2.3. Hasta Kalp .....                     | 36        |
| 2.2.4. Katı Kalp .....                      | 40        |
| 2.2.5. Kılıflı Kalp.....                    | 44        |
| 2.2.6. Kilitli Kalp.....                    | 47        |
| 2.2.7. Mühürlenmiş Kalp .....               | 48        |
| <b>SONUÇ .....</b>                          | <b>53</b> |
| <b>BİBLİYOGRAFYA.....</b>                   | <b>55</b> |
| <b>ÖZGEÇMİŞ .....</b>                       | <b>60</b> |

**ÖNSÖZ**

Allah Teâlâ yarattığı evreni, evrendeki her şeyi insanın faydalanması mümkün olan en güzel şekilde yaratmıştır. Yeri ve göğü insanın istifadesine sunan Rabbimiz hiç şüphesiz onu başıboş bırakmamıştır. Hz. Peygamber (sav) efendimize kadar gelip geçmiş bütün peygamberleri insanlara güzel bir model olsunlar diye göndermiştir. Yüce yaratıcı hikmeti gereği insanları farklı zamanlarda, farklı şeriatlarla mükellef kılmıştır. En son olarak da habibine Kur'an-ı Kerim'i indirmiş ve onun ahirete kadar hükmünün geçerli kılınacağını bildirerek insanları peygamberleri aracılığıyla kendisine davet etmiştir. Peygamber efendimiz de Kur'an-ı Kerim'i kendisine indirilen şekilde Allah'ın izniyle korumuş ve yakın çevresinden başlayarak gücü nisbetinde insanları aydınlatmaya çalışmıştır. Efendimiz her inen ayeti adeta gönlüne nakşeder onu hayatında uygular ve yakınlarına, çevresindekilere de bunu anlatırdı. Kur'an-ı Kerim'in hikmetiyle Hz. Peygamber (s.a.v) en zor sıkıntıları aşabilmiş, sıkıntılı günlerde dahi gönül huzuruyla yaşamıştır. Çünkü kendisi vahyin bildirmesiyle gerçek mutluluğun maddede değil manada olduğunu pek ala biliyordu. Hz. Peygamber Müslüman kardeşinin sıkıntısına üzülür, kendi üzüntüsünü çoğu zaman etrafındakilere belli etmemeye çalışırdı. Böylece çevresindeki insanların kendisi etrafında toplanmalarına, davasını dava edinmelerine vesile olmuştur. Allah Resulü tebliğinde insanlara karşı merhametli, ince ruhlu, anlayışlı idi. Muhatabı ne kadar kaba ve sert biri olursa olsun tebliğini o kişiye de kusursuz şekilde ulaştırması gerektiğine inanmıştı. Çünkü o rahmet peygamberiydi, insanlara merhametsizlik yapamazdı. Bunun için de kendisini azarlayan, kendisine kötü sözler sarf eden, kendisini deli, mecnun gibi vasıflarla nitelendiren, olmadık şeylere kendisini itham edene de defalarca davasını ulaştırmaya çalışmıştır. Bütün bu sıkıntılara göğüs geriordu. Çünkü davasının hak olduğu bilincindeydi. Mesajını takdir kazansın, iyi nam bıraksın diye insanlara ulaştırmıyordu. Sadece Allah rızası için yapıyordu. Bu yüzden olsa ki tüm insanlara hatta tüm canlılara merhametli davranmış en basit bir kusur da olsa kendisinden kaynaklanan bir hatanın davasına engel olması, insanların nefretine sebep olması onu derinden etkileyecek vicdan azabına neden olacaktı. O, Rabbinin kendisine yüklediği risalet görevini en iyi şekilde yerine getirmiş insanlara güzel şekilde yaklaşmanın, insanların gönlünü kazanmanın felsefesini adeta ortaya koymuştur.

Yüce Rabbimiz Kur'an-ı Kerim'de Resulünün yumuşak yürekli olduğunu beyan etmiş, aksi halde davasını başarıya ulaştırmış olmayacağını belirtmiştir. O, insana yaratıcının eseri olduğu için değer vermiştir. Bu hal ve hareketini sezen sahabe de onu örnek almaya çalışmış ve çok kısa sürede inanılması güç neticeler elde etmişlerdir. En canlı örnek olarak da daha önceleri (cahiliye devrinde) kız çocuğunu diri diri toprağa gömebilecek kadar gaddar, zalim, katı yürekli olan Hattab oğlu Ömer, Hz. Peygamber'in sohbetinin etkisiyle öyle yufka yürekli oluyor ki kendi yaptığı bu iş aklına gelince yüreğinin inceliğinden gözyaşlarına hâkim olamayan koskoca bir Hz. Ömer (r.a.) oluveriyordu. Hz. Ömer (r.a.) ve daha niceleri, insanları maddi yönleriyle değil manevi yönleriyle takdir ediyorlardı. Zengini- fakiri, genci- yaşlısı aynı safta yer alır, huzurda bulunmayanlar ile de gönülden iletişime geçiliyordu. Birbirlerinin sıkıntılarına, dertlerine göz yummamışlar aksine ortak olmuşlardır. Sosyal hayatlarındaki ve dini yaşamlarındaki eksiklik ve yanlışlıkları kalp kırmadan düzeltmeye çalışmışlardır.

Biz de bu çalışmamızda bütün güzel ve çirkin hasletlerin mekânı olan kalp kavramı üzerinde durmaya çalıştık. Özellikle de Allah'ın insana özgü kılmış olduğu kalbin olumlu-olumsuz niteliklerinden bahsettik. Allah'ın mükemmeliyet üzere yarattığı, bütün olumlu niteliklerin içinde barındığı kalbin, sahibi tarafından nasıl da kirletildiğini konu edindik.

Bu çalışmamda benden yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI beye ve bana yardımlarıyla destek olan bütün arkadaşlarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

**KISALTMALAR**

|               |                               |
|---------------|-------------------------------|
| <b>a.g.e.</b> | : Adı geçen eser              |
| <b>a.s.</b>   | : Aleyhi's-selam              |
| <b>b.</b>     | : İbn, bin                    |
| <b>bkz.</b>   | : Bakınız                     |
| <b>ev.</b>   | : eviren                     |
| <b>DİA.</b>   | : Diyanet İslam Ansiklopedisi |
| <b>H.z.</b>   | : Hazreti                     |
| <b>Mad.</b>   | : Madde                       |
| <b>r.a.</b>   | : Radiyallahu anh             |
| <b>s.</b>     | : Sayfa                       |
| <b>s.a.s.</b> | : Sallallahu aleyhi ve sellem |
| <b>sad.</b>   | : Sadeleřtiren                |
| <b>tah.</b>   | : Tahkik Eden                 |
| <b>trc.</b>   | : Tercüme Eden                |
| <b>trs.</b>   | : Tarihsiz                    |
| <b>vb.</b>    | : ve benzerleri               |
| <b>vd.</b>    | : ve diğeri                   |

## GİRİŞ

### 1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Allah Teâlâ insanı sadece bedenden ibaret olarak yaratmamıştır. Diğer canlılardan farklı ve ayırt edici özellik olarak tefekkür, tedebbür melekesini vermiştir. Bunun bir sonucu olarak da kendisini yaptıklarından sorumlu tutmuştur. Yani insan, Allah'ın kendisine bahsettiği akıl sayesinde iyiyle kötüyü, doğruyla yanlışla, faydalıyla faydasızla birbirinden ayırt etme kabiliyetine sahiptir. İnsanı hayvandan ayıran en önemli özelliği de insanın akletmesidir. Kur'an-ı Kerim'e şöyle bir baktığımızda insanın sürekli düşünmeye, olaylardan ders çıkarmaya sevk edildiğine hemen şahit olabiliyoruz.

Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayetinde çalışma konumuz olan kalp de bir akletme duyusu olarak geçmektedir. Bazen de kalp insanla özdeş olarak yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim mecazen öğütlerden ders almayan kalpsiz olduğunu, kalbi de inkâr veya tasdik makamı olarak tanıtmaktadır. Yine Kur'an-ı Kerim kalbin idrak merkezi oluşuna dikkat çekerek kalbi olup da bunun kendisine bir fayda sağlamadığına, bunun aracılığıyla bir şey fahmetmeyenlerin durumuna dikkat çekmektedir. Bazı ayetlerde de işlemeyen, kendisine verilen ulvi görevi yerine getirmeyen kalplerin kör olmasından bahsedilmektedir. Bütün bunlar kalbin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Tabi ki kalpten kasıt da manevi kalptir. Allah Teâlâ kişinin kalbi aracılığıyla ona hitap etmesi de ayrıca önemlidir.

Yüce yaratıcımız yarattığı kulunun fitrat üzere kalmasını istemektedir. Bunun için kalbini yaratıldığı hal üzere temiz tutmasını hatta onu imanla süsleyip parlatmasını istemektedir. Fıtrata ters hareket edenleri de yadırgayıp kalplerinin katı, perdeli vb. olduğunu ifade etmekte ve böylesi kişilerin kendi fiilleri sonucu kalplerinin bu hali aldığını bildirmektedir. Ayeti celileler sıradan birinin değil de ancak mütekebbir, zorba olanların kalplerinin mühürlendiğini haber vermektedir. Yani kalbin mühürlenmesini dileyen kuldur, mührü basan ise Allah'tır.

Kur'an-ı Kerim'de kalp belki de en önemli uzuv olarak belirtilmektedir. Çünkü ona ulvi görevler üstlenmiş ve farklı kavramlar kendisine nispet edilmiştir. Yalnız Kur'an'daki kalp tıp ilmindeki maddi kalp olmaktan ziyade manevi kalptir. Fakat kalbin insanın organlarına kanı pompalaması gibi hayati görevi üstlenmiş olması ve kalbin çalışma mekanizması, manevi kalp arasında güçlü bir bağ olduğunu gösterir. Hatta müfessirlerin perdeli kalp, örtülü kalp gibi kavramları açıklarken belki de durumu

somutlaştırmak için tıptaki maddi kalbin çalışma sistemine yakın bir anlatım tercih ettiği görülür.

Biz de çalışmamızda kalbin sahip olabileceği olumlu ve olumsuz nitelikleri ortaya koyarak istifadelere sunmaya çalıştık.

## **2. Araştırmanın Amacı**

Bizi bu çalışmaya sevk eden sebeplerin başında kalbi ayetler ışığında açıklayıp müminde olması gereken kalbe yöneltme ve yaratıcının çirkin nitelendirdiği kalpten de sakındırmak yer almaktadır. Ayrıca kalbin iman ve küfür odağı olması, akıl, idrak merkezi oluşu da bizi çalışmaya sevk eden nedenler arasındadır. Kur'an'da olumlu ve olumsuz manada kalbe çok farklı kavramların nispet edilmesi, mümin ve kâfir kalbinin belli sabiteleri olmasına rağmen sürekli değişmesi, etkiye açık olan bir değişken olması da bu nedenler arasındadır. Bunun yanında müminin kalbinin vasıfları ile kâfirin kalbinin vasıflarını kendi grupları içerisinde değerlendirerek istifadelere sunma çabası güttük.

## **3. Araştırmanın Metodu**

Çalışmamızın konusu Kur'an-ı Kerim'de kalbin nitelikleri olduğundan dolayı daha çok kaynak olarak tefsir kitaplarından yararlandık. Ulaşabildiğimiz kadar tefsir kitabını inceledik. Ama özellikle dirayet tefsirlerinden faydalandık. Çünkü rivayet tefsirlerinde konuyla ilgili olan açıklamalar hadis içerikli olup bu da konudan sapmamıza neden olacaktı. Biz bunu hadis alanında çalışanlara havale ederek konumuzun dışına çıkmamaya gayret gösterdik. Kimi zaman detaylı şekilde incelememize rağmen kaynak olarak kullanmadığımız eserler oldu. Çünkü bilgi tekrarından kaçınmaya çalıştık. Ayrıca çalışmamız kalbin nitelikleri üzerine olduğundan konuyla ilgili olmayan kısımları almadık. Söz gelimi Allah'ın kalplere ülfet etmesi, kalpleri hidayete erdirmesi, kalpleri saptırması gibi konuları çalışmamıza dâhil etmedik. Çalışmamızda gerektiği yerde kısa bir kelime tahlilinden sonra, tefsirlerden aldığımız bilgileri aktarıp gerekli yerlerde açıklamalarda bulunduk.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, önemi, amacı ve metodu üzerinde durduk. Birinci bölümde ise kalp kelimesinin lügat ve terim manalarını açıkladık. Sonra da Kur'an-ı Kerim'de kalp ile yakın anlamlı olarak geçen kelimeleri detaya kaçmadan irdledik. İkinci bölümde ise asıl çalışmamız olan

kalbin niteliklerini olumlu ve olumsuz olmak üzere ikiye ayırarak çalışmamızı devam ettirdik. Çalışmamızı sonuç ve bibliyografya kısmıyla neticelendirdik.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### 1. KALP VE KALPLE İLİŞKİLİ OLAN KAVRAMLAR

#### 1.1. Kalbin Lugat Manası

Kalp Arapça bir kelime olup kalebe fiilinin mastarıdır. Bu kelimenin çoğulu kulub, eklab, kalebe, eklub olarak gelir.<sup>1</sup> Bu kelime bir şeyi bulunduğu halden başka hale çevirmek,<sup>2</sup> içini dışına ya da altını üstüne çevirmek<sup>3</sup>, fuad, akıl ya da bir şeyin özü manasına gelmektedir.<sup>4</sup> Çokça değişmesi, insanın ruh, ilim, şecaat vb. maddi ve manevi varlığının özünü oluşturmamasından dolayı kalbe kalp denmiştir.<sup>5</sup>

#### 1.2. Kalbin Terim Manası

Bu söz (kalp) iki manada kullanılır.<sup>6</sup> Birincisi insanın sol tarafından sol memenin altına doğru yerleştirilen çam kozalığı şeklinde bir et parçası demektir. Kalbin ikinci manası ise bir latife-i Rabbaniye-i ruhaniye olmasıdır. Yani gözle görülmeyen ruhani bir varlık olmasıdır ki, o kalbi ruhaninin kalbi cismani ile bir alakası vardır. İşte insanın hakikati bu kalbi ruhanidir. İnsanda anlayan, âlim, arif bu kalptir. Bunun cismani kalp ile alakası vardır. Rabbani olan kalbin cismani kalp ile alakasını anlatmakta çoklarının akli hayretlere düşmüştür.

Kur'an-ı Kerim'de kalp insanın yüksek değerlere yönelen yanı olup, fizyolojik ve günlük ihtiyaçları aşan yüksek değerlerle ilişki kuran bir unsurdur.<sup>7</sup> İnsanın her türlü hareketlerinin kalp ile yakından ilgisi olup, yapılan menfi veya müsbet fiillerden kalbin etkilendiği gibi kalbin durumundan da azalar aynı şekilde etkilenir. Bu nedenle iyi ve

---

<sup>1</sup> İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu'l-Arab*, Daru Sadır, Beyrut, trs., I, 687; Firuzabadi, Mecduddin Ebu Tahir Muhammed b. Yakub, *Kamusu'l-Muhit*, Beyrut, s.163.

<sup>2</sup> el-İsfahani, Ragıb, *Müfredat-ı Elfazı Kur'an*, (tah. Muhammed Seyyid Kilani), Darul-Ma'rife, Beyrut, trs., s.411; İbn Manzur, a.g.e. I, 687; Firuzabadi, a.g.e., s.163.

<sup>3</sup> Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, İstanbul, 1305, I, 445; Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995, s.724; Yeğin, Abdullah vd., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*, Türedav Ofset, İstanbul 1981, I, 1031.

<sup>4</sup> Firuzabadi, a.g.e., s.163.

<sup>5</sup> El-İsfahani, a.g.e., s.411.

<sup>6</sup> Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Yakub, *İhya-u Ulumu'd-Din*, (trc. Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yayınları, İstanbul 1974, III, 9.

<sup>7</sup> Aydın, Hüseyin, *Muhasibi'nin Tasavvuf Felsefesi*, Pars Matbaacılık, Ankara 1976, s.46.

kötü düşünce ve fiilleri bir ayağı kalpte diğer ayağı dış organlardadır denmiştir.<sup>8</sup> Kalp taşımış olduğu iyilik ve kötülük duygusuyla bir değer taşır.<sup>9</sup>

Kalbin şeref ve üstünlüğü, her şeyden daha fazla acayip halleri olmasındadır. İnsanların çoğu kalbin ahvalinden gafildir. Kalbin üstünlüğü iki yöndendir. Birincisi ilim yönünden, ikincisi kudret yönündendir.<sup>10</sup>

Elmalılı Hamdi Yazır da kalbi fiziki yapısı olan kalp ve mekânsız olan kalp diye ikiye ayırır<sup>11</sup> şöyle açıklama yapar:

Fiziki kalp, bedenlerin ilmi olan tıp biliminin ve doktorların çalışma alanı, fizik yapısı ve yeri olan kalptir. Biz buna dilimizde yürek deriz. İkincisi, ruhani bir latife-i Rabbani olan ve bütün şuur, vicdani duygularımızın, algılarımızın, akıl gücümüzün kaynağı, yani manevi dünyamızın merkezi bulunan mekânsız kalptir ki buna nefs-i natıka (insanın ruhu) da denir. İnsan hakikatinin aslı bu kalptir. İnsanın anlayabilen, irfan sahibi olan, bölünmez parçası, konuşulan, azarlanan, görevler beklenen, sorumlu tutulan özü budur. Bütün benliğimiz ilk önce bundadır. Bunun için algılayan “ben” algılanan “ben” in içindedir. Ben, ruhuma, cismime, aklıma, irademe bundan geçerim. Bu sanki ruhumuzun bir gözüdür. Basiret bunun akışı, akıl bunun ruhu, irade bunun gücüdür. Bunu, ruhumuzun kendisi olarak kabullenenler de çoktur.

Yukarıda geçtiği üzere İslam âlimleri kalbi maddi ve manevi kalp olmak üzere ayırırken her ikisini (maddi ve manevi kalbi) aynı kalp olarak gören kalp bilimcileri de olmuştur.

Haluk Nurbaki bunu şöyle açıklıyor:

Günümüzün ilmi gerçekleri, artık kalbe bir et parçası diyenlere kırmızı kart göstermiştir. Kalbin anatomi yapısı ile kalbin hissi ilgileri arasında bir bağ vardır. Fakat bunu netleştirmek biraz güçtür. Bunun sebebi, tıpkı insan gibi kalbin de madde ile madde ötesini bağlayan bir köprü olmasındandır.<sup>12</sup>

Kanaatimizce Gazali kalbi cismani ve Rabbani kalp diye ikiye ayırırken, ruhani kalp ile cismani kalp arasında bir alaka olduğunu belirtir. Yani cismani kalp ile ruhani

<sup>8</sup> Aydın, a.g.e., s.50.

<sup>9</sup> Rifai, Ahmed, *el-Bürhanü'l-Müeyyed*, İstanbul 1995, s.98.

<sup>10</sup> Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *Kimya-i Saadet*, (trc.Mehmed A. Müftüoğlu), Çile Yayınları, İstanbul,1981, s.24.

<sup>11</sup> Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, ( sad. Sıtkı Güllü), Huzur Yayınevi, İstanbul, 2005, I, 214.

<sup>12</sup> Nurbaki, Haluk, *Kalp ve Ötesi*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1984, s.53-54.

kalp arasındaki bağı ve ayrımı anlatmada çoğu kimsenin yetersiz kaldığını belirtmekle Haluk Nurbaki'nin kalbin madde-mana birliğini desteklemektedir.

### 1.3. Kur'an'da Kalp İle Yakın Anlamalı Kelimeler

Kur'an-ı Kerim ayetlerini incelediğimiz zaman kalp kelimesinin sık sık geçtiğine şahit oluruz. Kur'an'da kalp kelimesi türevleriyle beraber çok çeşitli isim ve fiillere nisbet edilmiştir. Yüce Allah'ın kutsal kitabında bazen kalp ile aynı manaya gelen bazen de aynı mana olmasa da yakın mana taşıyan lafızların geçtiğini görmekteyiz. Kur'an-ı Kerim'de kalp lafızıyla yakın anlam taşıyan kelimelerin başlıcaları, sadr, fuad, nefis, akıl (fiil olarak geçmekte), hilm, hicr, nuha, zer'dir. Şimdi bu kelimeler hakkında kısaca bilgi vermeye çalışalım.

#### 1.3.1. Sadr

Arapça'da sadra fiilinin mastarıdır. Çoğulu sudurdur. Sadr, bir şeyin en önü veya en üst kısmı<sup>13</sup>, boyundan karın boşluğuna kadar olan vücudun ön kısmı veya önder, reis, komutan<sup>14</sup> gibi manalarda kullanılmaktadır. Sadr kelimesi Kur'an-ı Kerim'de kırk dört yerde geçmektedir.<sup>15</sup>

Sadr kelimesi, kalbi içine alması ya da kalbin, sadrın bir parçası olması hasebiyle Kur'an'da kalp manasında kullanıldığı görülmektedir.<sup>16</sup>

Kur'an-ı Kerim'de sadr kelimesinin geçtiği birkaç ayetin meali şöyledir:

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَلَمًا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ (125)

“Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslam'a açar, kimi de saptırmak isterse göğsü çıkıyormuş gibi kalbini iyice daraltır. Allah inanmayanların üstüne işte böyle murdarlık verir.”<sup>17</sup>

Ayeti celilede geçen sadr kelimesi kalp manasındadır. Çünkü daralan göğüs değildir göğüs içindeki kalptir. Yani bütün kullanılmış fakat bütünün parçası kastedilmiştir.

<sup>13</sup> İbn Manzur, a.g.e., IV, 445; Asım Efendi, a.g.e., II, 464; Topaloğlu, Bekir, Karaman, Hayrettin, *Arapça-Türkçe Yeni Kamus*, Elif Ofset, İstanbul 1980, s.221.

<sup>14</sup> Ahmed Muhtar Ömer vd., *el-Mu'cem el- Arabî el- Esasi*, Larus Neşriyat, Alecso 1989, s.725; İbn Manzur, a.g.e., IV, 445-446.

<sup>15</sup> Bkz., Abdülbaki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfrehes Li Elfazi'l-Kur'an*, Daru'l-Hadis, Kahire 2001, s.496-497.

<sup>16</sup> Asım Efendi, a.g.e., II, 464.

<sup>17</sup> Enam, 6/125.

Başka bir ayet meali ise şöyledir:

“Onların, içlerinde size karşı duydukları korku, Allah’a olan korkularından daha şiddetlidir. Bu böyledir, çünkü onlar anlamayan bir topluluktur.”<sup>18</sup>

Bu ayette de korku sadra nisbet edilmiştir. Korkan göğüsler değil irade-i cüz olan kalplerdir.”

Kur’an-ı Kerim’de geçtiği yerlerde kalp anlamında veya kalbe yakın anlamlarda kullanılan sadr kelimesi başlıca şu konu ve anlamlarda kullanılmıştır:

a) Sadrın açılması veya daralmasını ifade eden ayetler:

Birçok ayet-i kerimde ifade edilen kalbin açılma veya daralma durumu Enam süresindeki ayet şöyle ifade etmektedir:

“Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslama açar, kimi de saptırmak isterse göğşe çıkıyormuş gibi kalbini iyice daraltır. Allah inanmayanların üstüne işte böyle murdarlık verir.”<sup>19</sup>

b) Sadrın arzu, istek mahalli olduğunu ifade eden ayetler:

“Onlarda sizin için daha nice faydalar vardır. Gönüllerinizdeki bir arzuya, onlara binerek ulaşırsınız. Onların ve gemilerin üzerinde taşınırsınız.”<sup>20</sup>

c) Sadrın şifa, ferah bulmasının ifade edilmesi:

“Onlarla savaşın ki, Allah sizin ellerinizle onları cezalandırsın; onları rezil etsin; sizi onlara galip kılsın ve mümin toplumun kalbini ferahlatsın.”<sup>21</sup>

d) Sadrın ilmin yeri olmasının ifade edilmesi:

“Hayır, o (Kur’an), kendilerine ilim verilenlerin sinelerinde (yer eden) apaçık ayetlerdir. Ayetlerimizi ancak zalimler bile bile inkâr eder.”<sup>22</sup>

e) Sadrın kini barındırdığının ifade edilmesi:

“(Cennette) onların altlarından ırmaklar akarken, sinelerinde kinden ne varsa hepsini söker atarız...”<sup>23</sup>

f) Allah’ın sadırlarda olanı bildiğinin ifade edilmesi:

“Allah’ın size olan nimetini, duyduk ve kabul ettik dediğiniz zaman sizi bununla bağladığı (O’na verdiğiniz) sözü hatırlayın ve Allah’tan korkun. Şüphesiz Allah, kalplerin içindekini bilir.”<sup>24</sup>

<sup>18</sup> Haşr, 59/13.

<sup>19</sup> Enam, 6/125.

<sup>20</sup> Mümin, 40/80.

<sup>21</sup> Tevbe, 9/14.

<sup>22</sup> Ankebut, 29/49.

<sup>23</sup> Araf, 7/43.

Kur'an-ı Kerim'de geçen sadr kelimesi ve türevleri yukarıda verilenler dışında vesvese mahalı<sup>25</sup>, korku mahalı<sup>26</sup> gibi daha pek çok manada kullanılmaktadır.<sup>27</sup> İlgili ayetler incelendiğinde sadrın hemen her yerde kalp veya ona yakın manada kullanıldığı görülecektir.

### 1.3.2. Fuad

Arapça'da f-e-d kökünden türeyen fuad isminin çoğulu ef'idedir. Fuad, kalp demektir. Fuad kelimesi çoğulu da dahil olmak üzere Kur'an-ı Kerim'de on altı yerde geçmektedir.<sup>28</sup> Kalbin bu şekilde isimlendirilmesinin nedeni sevgi ve acı gibi duygular sebebiyle yanıp tutuşmasıdır.<sup>29</sup> Türkçemizde yürek diye isimlendirdiğimiz çam kozalağına benzeyen et parçasına kalp; buna taalluk eden Rabbani latifeye de fuad ismi verilmiştir.<sup>30</sup>

"Sezme, anlama ve bir şeyin mahiyetini kavrama gücü" anlamına gelen fuad kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de daha çok insanın deruni, vicdani âlemine ve gönül dünyasına hitap etmek maksadıyla kullanılmıştır.<sup>31</sup>

Fuad kelimesi Kur'an-ı Kerim'de geçtiği her yerde kalp veya kalbe yakın anlamda kullanılmıştır. Bu kelimenin Kur'an'da kullanıldığı konulardan bazıları şunlardır:

a) Yaptıklarından sorumlu tutulması:

"Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz, gönül bunların hepsi ondan sorumludur."<sup>32</sup>

b) Teskin edilmesi (mutmain olunması):

"Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini (tatmin ve) teskin edeceğimiz her haberi sana anlatıyoruz. Bunda sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve bir uyarı gelmiştir."<sup>33</sup>

<sup>24</sup> Maide, 5/7.

<sup>25</sup> Nas, 114/5.

<sup>26</sup> Haşr, 59/13.

<sup>27</sup> Ergül, Adem, *Kur'an ve Sünnet Işığında Kalbi Hayat*, Altınoluk Yayınları, İstanbul 2000, s.102.

<sup>28</sup> Bkz., Abdülbaki, a.g.e., s.621-622.

<sup>29</sup> İbn Manzur, a.g.e., III, 328-329.

<sup>30</sup> Asım Efendi, a.g.e., I, 1232.

<sup>31</sup> Bolay, Süleyman Hayri, "*Akıl Maddesi*", DİA, İstanbul, 1989, II, 239.

<sup>32</sup> İsra, 17/36.

<sup>33</sup> Hud, 11/120.

c) Ters çevrilmesi:

“Yine O’na iman etmedikleri ilk durumdaki gibi onların gönüllerini ve gözlerini ters çeviririz ve onları şaşkın olarak azgınlıkları içerisinde bırakırız.”<sup>34</sup>

d) Sapması, kayması:

“Ahirete inanmayanların kalpleri ona (yaldızlı söze) kansın, ondan hoşlansınlar ve işledikleri suçu da işlemeye devam etsinler diye (böyle yaparlar.)”<sup>35</sup>

### 1.3.3. Akıl

Sözlükte mastar olarak “menetmek, engellemek, alıkoymak, bağlamak” gibi anlamlara gelen akıl kelimesi, felsefe ve mantık terimi olarak “varlığın hakikatını idrak eden, maddi olmayan, fakat maddeye tesir eden basit bir cevher; maddeden şekilleri soyutlayarak kavram haline getiren ve kavramlar arasında ilişki kurarak önermelerde bulunan, kıyas yapabilen güç” demektir. Bu anlamıyla akıl sadece meleke değil özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü şıkkın imkânsızlığı gibi akıl ilkelerinin bütün fonksiyonlarını belirleyen bir terimdir. İnsanın her çeşit faaliyetinde doğruyu yanıltan, iyiyi kötüden ve güzeli çirkinden ayıran bir güç olarak akıl, ahlaki, siyasi ve estetik değerleri belirlemede en önemli fonksiyonu haizdir. Kur’an-ı Kerim’e göre insanı insan yapan, onun her türlü aksiyonlarına anlam kazandıran ve ilahi emirler karşısında insanın yükümlülük ve sorumluluk altına girmesini sağlayan akıldır. Kur’an terminolojisinde akıl “bilgi edinmeye yarayan bir güç ve bu güç ile elde edilen bilgi” şeklinde tarif edilmiştir.<sup>36</sup>

Aklın bir manası eşyanın hakikatını bilmekten ibarettir ki, kalpte bulunan ilim sıfatından ibarettir. Aklın diğer bir manasıyla da ilimleri anlayan manası murad olunur ki bu da kalbin kendisi olur.<sup>37</sup>

Kalp kelimesiyle de dilde çoğunlukla akıl ve duygu merkezi kastedilir. Arapça’da “kalbin nerede, kalbin seninle beraber değil” denilir. Bu ifadeler, kişinin o anda aklını kullanmadığını, dalgınlığını belirtmektedir.<sup>38</sup>

Kur’an-ı Kerim’de kalbin akıl manasına gelmesi bir yana, aklın kalbe nisbet edildiği ayetler de mevcuttur. “Andolsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır onlarla kavrayamazlar, gözleri vardır onlarla

<sup>34</sup> Enam, 6/110.

<sup>35</sup> Enam, 6/113.

<sup>36</sup> Bolay, Süleyman Hayri, “*Akıl Maddesi*”, DİA, İstanbul, 1989, II, 238.

<sup>37</sup> Gazali, *İhya-u Ulumu’d-Din*, III, 12.

<sup>38</sup> Ateş, Süleyman, *Kuran Ansiklopedisi*, Kuram, İstanbul, trs., XI, 191.

göremezler, kulakları vardır onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkıncırlar. İşte asıl gafiller onlardır.<sup>39</sup> Meali verilen ayeti celile Kur'an'da kalp kelimesinin anlama, idrak etme manasında da kullanıldığının en bariz delilidir.

Aklın çeşitli taksimleri yapılmıştır. Bu taksimlerden biri şöyledir:

Akl-ı mead: Ebedi rahata kavuşmak, cennette ebedi kalmak ve cehennem azabından kurtulmak için halini ıslah etmeyi, düzeltmeyi düşünen ileri görüşlü akıldır. Akl-ı mead, peygamberlerde ve evliyalarda bulunur. Bir kimsenin nefsi bütün varlığı ile rabbine dönüp emirlerine baş kaldıramaz hale gelince, akıllı da akl-ı mead olur.

Akl-ı meaş: Yemek, içmek, evlenmek, helal-haram demeden kazanmak ve evlenmek gibi hep bedeninin rahatını ve nefsin menfaatini düşünüp, ahreti düşünmeyen akıl; akl-ı meadın zıttıdır. Akl-ı meaş, dünyanın geçici lezzetine bakarak büyükmek, kıskanmak, kendini beğenmek, kin ve düşmanlık gibi halleri kalp hastalığı saymaz.

Akl-ı sakim: Düşündükleri şeylerde ve yaptıkları işlerde yanılan ve pişmanlığa sebep olan akıl; hastalıklı, illetli, kısa görüşlü akıl demektir. Akl-ı sakim bazen doğruyu bulur, bazen yanılır. Yanılması daha çok olur. Böyle bir akıl sahibi uzman olduğu dünya işlerinde bile çok hata eder.

Akl-ı selim: Hiç yanılmayan, hata etmeyen akıldır. İşlerde delil olan ve doğruyu gösteren bu akıldır. Selim akıl, pişman olacak, zarar görecektir iş yapmaz. Selim akıl en üst derecede peygamberlerde bulunur.<sup>40</sup>

Elmalılı Hamdi Yazır da akıl konusunda şu izahı yapmıştır:

Akıl, madeni kalp ve ruhta, ışını dimağda beyinde bulunan manevi bir nur olup insan bununla, his alanına girmeyen şeyleri idrak eder. Akletmek, sebeplerle sebeplerden etkilenmiş nesneler, eser ile eseri meydana getiren arasındaki ilişkiyi yani illiyet (nedensellik) kanununu ve ona bağlı gereklilik alakalarını idrak ederek eserden müessire ya da müessirden esere veyahut bir müessirin iki eserinin birinden diğerine geçmektir ki “mantık” denilen bu geçiş sayesinde duygu alanına giren bir eserden hissedilmeyen müessiri; sözelimi hissedilen bir hisiltiden hissedilmeyen bir hayvan veya hissedilen bir müessirden hissedilmeyen eseri; mesela görülen bir bal arısında hissedilmeyen bal; yahut hissedilen bir eserden alakalı bulunduğu diğer bir eser; örneğin görülmeyen bir arının vızıltısından henüz hissedilmeyen balı ve yeri keşfedilip anlaşılır.

<sup>39</sup> Araf, 7/179.

<sup>40</sup> Eker, Aytaç vd., *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, İhlas yayınevi, İstanbul, 1993, I, 332.

İşte böyle hissedilenden hissedilmeyene geçiş vesile olan veya hissedilmeyen bir anlamı doğrudan ve çok net şekilde keşfeden algılama aracına akıl adı verilir.

Aklın başlıca iki hareket şekli vardır: Birincisi, ağır, aşamalı ve zaman isteyen teemmüle dayanan seyri olup buna fikir adı verilir. Diğeri de bir anda, bir hamlede istenilene ulaşılvıerecek derecede hızlı olan bir andaki seyirdir ki buna da hads ismi verilir. Bu hads de iki kısımdır: Birisi, her birinde konusuna göre uzun süre vaki olan tahsil, tecrübe ve alıştırmalar yapmaktan meydana gelen alışkanlık meselesi olup gayrete bağlıdır. Teorik-pratik tahsil ve bilimsel eğitim bu gayeye ulaşmak içindir. Diğeri de doğrudan doğruya fıtratta yerleşmiş bulunan ve sırf ilahi vehbe dayanan melekedir ki buna da akl-i matbu denir.<sup>41</sup>

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'in farklı ayetlerinde "akletmez misiniz? Akletmezler mi?" gibi ifadelerle insanları düşünmeye sevketmektedir. İlgili ayetleri incelediğimizde Allah Teâlâ'nın şu grup insanların gerçekte akıllarını kullanmadıklarını vurguladığını net bir şekilde görürüz:

a) Ahiret hayatının dünya hayatından; Allah katındakilerin diğer şeylerden daha hayırlı olduğu gerçeğini kavrayamayanlar:

"Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Müttaki olanlar için ahret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Hala akıl erdiremiyor musunuz?"<sup>42</sup> ; "Size verilen şeyler dünya hayatının geçim vasıtası ve süsüdür. Allah katında olanlar ise, daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Hala buna aklınız ermeyecek mi?"<sup>43</sup>

b) Allah' ı bırakıp da onun dışında tanrı edinenler:

"Size de, Allah' ı bırakıp da tapmakta olduğunuz şeylere yuh olsun! Siz akıllanmaz mısınız?"<sup>44</sup>

c) Olayların ardındaki gerçek müsebbibin Allah olduğunun farkında olamayanlar:

"O, yaşatan ve öldüren; gecenin ve gündüzün değişmesi onun eseridir. Hala aklınızı kullanmaz mısınız?"<sup>45</sup>

d) İnsanlara iyiliği emredip de kendisi bunu unutanlar:

"Sizler kitabı okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?"<sup>46</sup>

<sup>41</sup> Yazır, a.g.e., I, 551-552.

<sup>42</sup> Enam, 6/32.

<sup>43</sup> Kasas, 28/60.

<sup>44</sup> Enbiya, 21/67.

<sup>45</sup> Müminun, 23/80.

e) Herhangi bir delil veya mesnede dayanmaksızın peşin hüküm verenler:

“Ey ehli kitap! İbrahim hakkında niçin çekişirsiniz? Hâlbuki Tevrat ve İncil, kesinlikle ondan sonra indirildi. Siz hiç düşünmez misiniz?”<sup>47</sup>

f) Kur'an'daki öğütlerden ibret alıp ders çıkarmayanlar:

“Andolsun, size içinde sizin için öğüt bulunan bir kitap indirdik. Hala akıllanmaz mısınız?”<sup>48</sup>

g) Şeytanın kendisi için en kötü düşman olduğundan habersiz olan:

“Şeytan sizden pek çok milleti kandırıp saptırdı. Hala akıl erdiremiyor musunuz?”<sup>49</sup>

Kur'an-ı Kerim'de benzer şekilde, Allah'ın hükümlerini kendi heva ve heveslerine göre değiştirenler<sup>50</sup>, dini değerlerle alay edenler<sup>51</sup>, Allah adına yalan uyduranlar<sup>52</sup>, Allah'ın elçisine saygısız davrananlar<sup>53</sup>, zahiren birlik görünüp de kalben dağınık olanlar<sup>54</sup> da aklını kullanmayanlar içerisinde zikredilmektedirler.

Yüce Allah insana sadece akıl bahşetmekle kalmamış, insanın aklını kullanması için çeşitli vesileler yaratmıştır. Kur'an-ı Kerim, tabiatta cereyan eden olayları, ölümünden sonra yerin tekrar canlandırılması gibi daha pek çok olayları insanların aklını çalıştırmaları için vesileler olduğunu bildirmektedir.

Aklın her zaman doğruyu, iyiyi ve güzeli seçmede yeterli olmayabilir. Müsbet şeylere akıl ile varılır ama özellikle de gaybi haberlerde akıl tek başına yeterli değildir. Bu gibi durumlarda nakil, kalp ve vicdan gibi kalple ilgili olan kavramlar devreye girer.

İnsan sonuç bakımından hangi şeyin iyi, hangi şeyin kötü olduğunu akli ile her zaman bilemez. Özellikle ferdi ömrün yetmeyeceği derecede uzun tecrübelerle dayanan şeyleri, bir nakil ve tebliğ olmayınca hiç bilemeyiz. Bunlar ilham alan kutsal ruhlara vahiy ile veya asırlarca tecrübe ile bilinir. Bir de birçok insan, iyiyi kötüyü, hak ve gelecek açısından değil de bugün için ve yalnız kendisinin acilen duyacağı zevke göre ölçer. Başkalarını kendisi gibi düşünmez, diğerlerinin acı ve zararlarına önem vermez. Kendisine iyi zannettiği şeyin, başkalarına kötü olup olmadığını ve kendisi hakkında da

<sup>46</sup> Bakara, 2/44.

<sup>47</sup> Al-i İmran, 3/65.

<sup>48</sup> Enbiya, 21/10.

<sup>49</sup> Yasin, 36/62.

<sup>50</sup> Yunus, 10/16.

<sup>51</sup> Maide, 5/58.

<sup>52</sup> Maide, 5/103.

<sup>53</sup> Hucurat, 49/4.

<sup>54</sup> Haşr, 59/14.

ilerisi için daha iyi olup olmayacağını hesaba katmaz. Gün bugündür deyip bugünkü zevk ve yararlarına bakar, birçok iyilikten de bugün onlar kendisine zor geldiği için kaçınır. Oysa bu insanlar, başkalarını da düşünerek hak düşüncesiyle hareket etseler ve ayrıntısını bilmedikleri veya denemedikleri şeyleri bilenlerden sorsalar, iyi mi kötü mü olduğunu bilen kimse bulamadıkları takdirde de o işin kendi yararına olduğunu bir kenara bırakarak genel surette hakkı düşünüp kalp ve vicdanlarına başvursalar, yüce Allah onların gönüllerine o işin iyi mi kötü mü olduğunu ilham eder. Çünkü o iş bir şer ise mutlaka insanın gönlü bulanır, hayır ise bir huzur duyar.<sup>55</sup>

#### 1.3.4. Hilm

Hilm kelimesi Arapça'da manalarından bazıları anlayış, akıl, kavrama olup çoğulu ehlam ve hulumdur.<sup>56</sup> Metni verilecek olan ayeti celilede geçen el-ehlam kelimesi hilmin çoğulu olup akıl manasına gelmektedir. **أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَامُهُمْ بِهَذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ** (32) “Onlara akılları mı bunu emreder, yoksa onlar azgın bir topluluk mudur?”<sup>57</sup>

Hilm, akıl demektir. Akıl ve hilm, mana bakımından aynı babdandırılar. Çünkü akıl, insanı bağlar, zabteder. Böylece kişi, olduğu yerden hareket edemeyen, bağlanmış bir deve gibi olur. “Hulm” de, hilm kökünden olup, kişinin vakar ve sebatının sebebidir. Aynen bunun gibi, akıllara, “men etmek” manasındaki “nehy” masdarından olarak, “nüha” denilmiştir.

Burada şöyle bir incelik var: Hulm, Arapça'da, lügat olarak, uyuyan bir insanın bir rüya görüp de, ihtilam olmasını, dolayısıyla gusletmesini gerektiren şeydir ki bu, kişinin buluşa erişimin sebebidir ve o esnadan itibaren, insan mükellef olur. Allah Teala, hikmetinin inceliklerinden olmak üzere, şehveti akla bağlamıştır. Şehvet ortaya çıktığında, aklın kemale erdiği anlaşılır. Böylece Cenab-ı Hak, kendisine bağladığı şeye, yani ihtilam olmaya işaretle akla işaret etmiştir ki, böylece o peygamberin, aklı mükemmel bir nezir (uyarıcı) olduğu anlaşılabilir diye... Yoksa bu, insanın şirkten ve cehenneme girmeye adım atmaktan sakınmasına vesile olan akla işaret değildir. Buna göre burada, insanın her makul geleni söylemesi gerekmediğine, aksine ancak, mükellefiyete uygun düşecek ve onu doğrulayacak sakın, vakur ve asil aklın emrettiği şeyi söylemesi gerektiğini hakikatini te'kid vardır.<sup>58</sup>

<sup>55</sup> Ateş, a.g.e., XVI, 76.

<sup>56</sup> İbn Manzur, a.g.e., VII, 146; Topaloğlu, Karaman, a.g.e., s.68; Firuzabadi, a.g.e., s.1416.

<sup>57</sup> Tur, 52/32.

<sup>58</sup> Razi, a.g.e., XX, 439.

İzutsu, hilmin, cehlin tam karşıtı olduğunu beyan ederek şu açıklamalarda bulunur:

Hilm hakkındaki açıklamalar hilmin pasif bir özellik olduğunun aksine hilm, ruhun öyle aktif ve olumlu bir gücüdür ki insan onunla, kendisini şaşkına çevirecek olan ihtiras ve öfkesine gem vurup onu dindirir. Hilm, üstün bir akıl gücünün işaretidir. Gücün olmadığı yerde hilm de yoktur. Hilm, başkalarını idare edenlerin vasfıdır; başkaları tarafından yönetilenlerin vasfı değildir. Yaratılış bakımından zayıf ve güçsüz olan kişiye, kızdırıldığı zaman ne kadar sakin durursa dursun halim denmez; o, sadece zayıftır. Halim o kimsedir ki istediği zaman her şeyi yapabilecek kuvveti olduğu halde onu dizginler, ona hâkim olur. Kendisini zorbalıktan alıkoyacak güce de sahiptir. Hilm, bir kimsenin kendi üstünlük ve kudretini bilerek yaptığı bir davranıştır. Bu davranışı yapan kimse, kendi üstünlüğünü ve gücünü bilmektedir. Hilm zayıflık ve acizlik işareti değil, kuvvet ve kudret işaretidir. Onun için hilmin vakar ile de çok yakın ilgisi vardır. Hilm, içinde büyük güç ve yüksek enerji taşıyan özel bir alçak gönüllülük olduğu için görünür bir hareketle kendini belli etmemesi, açığa vurmaması pek mümkün değildir. İşte hilmin vücuttaki görünümü, belirtisi vakardır.<sup>59</sup>

### 1.3.5. Lübb

Lübb Arapça'da akıl, kalp, öz manalarına gelmiş olup çoğulu el-babdır.<sup>60</sup> Kur'an-ı Kerim'de bu kelime tekil haliyle değil de çoğul haliyle ulu'l-elbab (akıl sahipleri, idrak edenler) şeklinde ve toplam on altı farklı yerde geçer.<sup>61</sup> Bu kelime çoğu zaman içi yenip dışı atılan ceviz gibi kabuklu meyve ve sebzelerin özünü ifade etmek için kullanılır.<sup>62</sup> Ulu'l-elbab ifadesinin geçtiği ayetlerden ikisinin meali şöyledir: **إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النَّبَابِ (190)** “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde aklıselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır.”<sup>63</sup> **أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَى إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو (19)** “Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse (inkâr eden) kör kimse

<sup>59</sup> İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (çev. Süleyman Ateş), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1975, s.195-196.

<sup>60</sup> İbn Manzur, a.g.e., I, 170; Çanga, Mahmut, *Kur'an-ı Kerim Lügati*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s.452; Cerrahoğlu, Hatice, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Akıl ve Kalp Kavramları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997, s.18.

<sup>61</sup> Bkz., Abdülbaki, a.g.e., s.744.

<sup>62</sup> İbn Manzur, a.g.e., I, 729-730.

<sup>63</sup> Al-i İmran, 3/190.

gibi olur mu? (Fakat bunu) ancak akıl sahipleri anlar.”<sup>64</sup> Ulu'l-elbab tabiri “tertemiz akıl sahipleri, insanların çoğunluğu gibi içi çürük veya kof olmayan, sağlam özlü, temiz akıllı kimseler, hasta sezgilerle bozulmuş olmayan temiz akıllılar” anlamına gelmektedir.”<sup>65</sup>

Bir şeyin özü ve lübbü, ondan sızan öz ve halis kısmıdır. Alimler ihtilaf ederek, bazıları bunun (lübbün), “akl”ın ismi olduğunu söylemişlerdir. Çünkü akıl, insanda bulunan meziyetlerin en üstünüdür; insanı hayvandan ayırıp ve onu melekler seviyesine yaklaştıran istidadır. İnsan akıl sayesinde hayırlı şeylerin en hayırlısı ile, şerlerin de en şerlisini ayırt eder. Bazıları da bunun aslında aklın yeri olan “kalb”ın ismi olduğunu söylemişlerdir. Kalp bazen akıldan kinaye olur. Nitekim Hak Teala “Bunda muhakkak ki bir kalbi olan veya müşahade ederek kulak veren kimse için bir öğüt vardır. (Kaf/37) buyurmuştur. İşte lübb de bu şekilde akıldan kinaye kılınmıştır. Buna göre “ya uli'l-elbab” tabirinin manası, “ya uli'l-ukul” demektir. Halle, mahallin ismini vermek meşhur olan bir mecaz şeklidir.”<sup>66</sup>

### 1.3.6. Nefs

Kur'an-ı Kerim'de kalp ile yakın anlamli geçen kelimelerden biride nefis kavramıdır. Bu kelimenin çoğulu nüfus ve enfus olup kelime ruh, can, öz gibi manalara gelmektedir.<sup>67</sup> Nefis, bir şeyin zatı ve kendisi demektir. Ruh ve kalp manasına da gelir. Şeriat örfünde şehvet ve gazabın başlangıcı olan nefsanî güce de nefis denilir.<sup>68</sup>

Nefis kelimesi Kur'an-ı Kerim'de ruh anlamında kullanıldığı gibi zat ve öz varlık manasında da kullanılmıştır. İnsanı ilahi hitaba muhatap kılarak onun sorumlu tutulmasına sebep olan nefse kötülüğü emretme, nefsi ve yaptığı kötülükleri kınama, daha ileri bir aşamada huzura erme gibi birbirinden farklı görevler yüklenmiştir. Ruh anlamına gelmesi, Allah'ın “emr”inden olan ruh hakkında çok az bilgiye sahip olunması ve birçok zıt mana içermesi nefsin tanımlanmasını zorlaştırmış; hayır-şer, sevap-günah, iyilik-kötülük gibi zıtlıkların konusu ve öznesi olarak görülmesi bazen olulu yönünü, bazen de olumsuz yönünü ortaya çıkaran tanımların yapılmasına sebep olmuştur. Kur'an'da Allah'ın, insanların ve cinlerin hatta cansız putların nefsinden bahsedilmiş, ancak meleklerin nefsinden bahsedilmemiştir. İnsan nefisle beden birlikteliğinden

<sup>64</sup> Rad, 13/19.

<sup>65</sup> Yazır, a.g.e., V, 268.

<sup>66</sup> Razi, a.g.e., IV, 503.

<sup>67</sup> Mutçalı, a.g.e., s.904.

<sup>68</sup> Yazır, a.g.e., II, 227.

oluşan bir varlıktır; bedene hayatıyet veren nefistir. Nefse yüklenen zıt sıfatları dikkate alarak bir bedende üç, dört veya beş nefsin mevcut olduğunu kabul edenler bulunmakla birlikte nefsin genellikle bölünmez ve parçalanmaz bir tek şey olduğu görüşü benimsenmiştir.<sup>69</sup>

Nefis, insanda gazap ve şehvet kuvvetini toplayan bir manada kullanıldığı gibi ; kalp ve ruh kelimelerinde olduğu gibi insanın hakikatı ve kendisi manasında da kullanılmaktadır.<sup>70</sup>

Nefis, bir şeyin kendisi denilen zat ve hakikatidir. Nitekim: ‘O, nefsi ile kaim denilir. Bizatihi yani kendi kendine duruyor demektir. İnsanın nefsi de “ben” dediği zat ve hakikatın kendisidir ki, kendisine farklı olgular içinde birlikte bir bilinci, duygusu vardır. Bu açıdan biri duyan biri de duyulan olmak üzere iki özelliğe sahiptir. Nefsin hakikatı bu iki özelliğin birlik ve uyumluluğu noktasındadır. Bununla birlikte uyku, gaflet, baygınlık ve ölüm hallerinde olduğu gibi birbirinden ayrılan bu özelliklerden her biri açısından da düşünülür de bazen yalnız duyarlılık bazen sırf seçip ayırma ve algılama ile murat etme başlangıcı olarak kendisiyle başkasını bilinçle ayıran veya birleştiren ruha da nefis denilir ki; duyarlı nefis, tutkulara kapılmış nefis, algılayan nefis veya konuşan nefis denilmesi bundandır. Bu anlamca nefse dilimizde can denilmektedir.<sup>71</sup>

Nefis hakkında yapılan değişik tanım ve izahlara girmeden ilgili birkaç ayet örneği vermeyi yeterli göreceğiz. “

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالِ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ

(116)

Allah: Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, beni ve anamı Allah’tan başka iki tanrı bilin, diye sen mi dedin buyurduğu zaman o, hâşâ! Seni tenzih ederim, hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim sen onu şüphesiz bilirdin. Sen benim içimdekini (kalbimdekini) bilirsin. Hâlbuki ben senin zatında olanı bilmem. Gizlilikleri eksiksiz bilen yalnızca sensin.”<sup>72</sup>

“Hani Allah’ın nimet verdiği senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye: Eşini yanında tut Allah’tan kork diyordun. Allah’ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan

<sup>69</sup> Uludağ, Süleyman, “*Nefis Maddesi*”, DİA, İstanbul, 2006, XXXII, 526.

<sup>70</sup> Gazali, a.g.e., III, 11.

<sup>71</sup> Yazır, a.g.e., IX, 472.

<sup>72</sup> Maide, 5/116.

çekinerek içinde (kalbinde) gizliyordun. Oysa asıl korkmana layık olan Allah'tır.<sup>73</sup>  
 “Kendi kendine (kalbinde) yalvararak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle sabah  
 akşam rabbini an, gafillerden olma.”<sup>74</sup>

### 1.3.7. Hicr

Lugatlarda bu kelime tasarruftan men etmek, engellemek manalarına gelmiş olup çoğulu hucur, hucura, ehcar ve hicared'dir.<sup>75</sup> Nefsin gereksiz isteklerine engel olması nedeniyle akla bu isim verilmiştir.<sup>76</sup> Zu hicr tam bir akıl sahibi demektir.<sup>77</sup> Akıl manasında sadece bu kelime fecr süresince zi hicr şeklinde geçmektedir.<sup>78</sup> Akıl da kalp ile yakın anlamli olduğundan buraya alınmıştır. İlgili ayetin mealı şöyledir: (1) وَالْفَجْرِ (2) وَلَيَالٍ عَشْرٍ (3) وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ (4) وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ (5) هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حَبْرِ (haccın on gecesine), çifte ve teke, (her şeyi karanlığı ile) örttüğü an geceye yemin ederim ki, akıl sahibi için bunlarda elbette bir yemin (değeri) var, değil mi?<sup>79</sup>

Hicr, akıl demektir. Kişiyi uygun olmayan şeylere düşmekten alıkoyduğu için, bu nesneye, tıpkı aklettiği için akıl; nehyettiği için nühye; zaptedip kavradığı için ihşa kökünden “haset” denildiği gibi hicr adı da verilmiştir. Ferra şöyle der: “Arap, birisi kendi nefsinı ezip onu zaptu rabt altına aldığıında, “Falanca hicr sahibidir” der. Sanki bu kimse bu ifadeyi “Falan adama yasak koydum” ifadesinden almış gibidir. Buna göre akla, çirkin şeylerden alıkoyduğu için hicr denilmiş olur. Bu kelime, bir şey hususunda yasak koyarak, ondan men etme manasında olan “hicr” kökündendir.<sup>80</sup>

### 1.3.8. Nuha

Nuha kelimesi çoğul olup tekili nehiyedir. “Bir şeyin sonu, bir nesnenin kirlenmesine engel olmak” manalarına geldiği gibi “akıl” manasında da kullanılır.<sup>81</sup> Bu kelime Taha suresinde iki yerde ulu'n- nuha şeklinde geçmektedir. Söz konusu ayetlerin

<sup>73</sup> Ahzap, 33/37.

<sup>74</sup> Araf, 7/205.

<sup>75</sup> Ahmed Ebu Hâke, *el-Mu'cemu'l-Vasit*, Daru'n-Nefas, s.226; İbn Mansur, a.g.e., IV, 170; Çanga, a.g.e., s.137.

<sup>76</sup> el-İsfahani, a.g.e., 109.

<sup>77</sup> Yazır, a.g.e., IX, 459.

<sup>78</sup> Fecr, 89/5.

<sup>79</sup> Fecr, 89/1-5.

<sup>80</sup> Razi, a.g.e., XXIII, 119.

<sup>81</sup> el-İsfahani, a.g.e., s.507; İbn Manzur a.g.e., IV, 346.

mealleri de şöyledir: Yiyiniz, hayvanları otlatınız. Şüphesiz bunda ulun nuha (akıl sahipleri) için Allah'ın kudretine işaretler vardır.<sup>82</sup>

أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْفُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَى (128)

“Bizim, onlardan önce nice nesilleri helak etmemiz kendilerini yola getirmedimi? Hâlbuki onların yurtlarında gezip dolaşırlar. Bunda elbette ki ulun nuha (akıl sahipleri) için nice ibretler vardır”.<sup>83</sup>

Ulu'n-nuha, akıl sahipleri demektir. Daha doğrusu, nehy, aklın meziyetine delalet eder. Çünkü nehy (bir şeyden geri durma ve geri durdurma), sayesinde kötülükten vazgeçen akıllı kimseler için söz konusudur. Bu tıpkı ulu'l-azm (azim sahibi) şeklindeki sözümüzün, ihtiyatlı ve temkinli olan kimseler için, bir meziyet ve üstünlük ifade etmesi gibidir. İşte bundan ötürü bazı kimseler, “ehlü'l-vera, ehlü't-takva (vera sahibi, takva sahibi) gibi tabirler kullanmışlardır.<sup>84</sup>

### 1.3.9. Zer'

Kur'an-ı Kerim'de kalp kavramına yakın olan kelimelerden biri de zer'dir. Zer'in kelime manalarından biri de endişe ve kederden beri olmadır.<sup>85</sup> Kanaatimizce zer'in akla yakın manada olmasının sebebi zer'in zikrettiğimiz anlamıdır. Bu kelime kalp manasına yakın olarak Ankebut 33'te geçmektedir.

وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سَيِّئًا بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنْجُوكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ (33)

“Elçilerimiz Lut'a gelince, Lut onlar hakkında tasalandı (kalbi daraldı) ve (onları korumak için) ne yapacağını bilemedi. Ona: Korkma, tasalanma! Çünkü biz seni de aileni de kurtaracağız. Yalnız (azapta) kalacaklar arasında bulunan karın müstesna dediler.<sup>86</sup>

Ayetteki “dake bihim zer'an” (kolu daralmıştı) tabiri onlar için hakkında hiçbir tedbir alamamaktan kinayedir. Zemahşeri şöyle der: Arapça'da “hale zer'uhu” (kolu uzun oldu) deyimini iş yapabilen kimse için; “dake zer'uhu” (kolu kısaldı) ifadesi ise, bir şey yapmaktan aciz kalan kimseler için kullanılır. Zira kolu uzun olan, kolu kısa olanın ulaşamayacağı yerlere ulaşır.” Bu deyimlerin kullanılışı, bunun yanı sıra şöyle akli bir izahın yapılabileceğini gösterir: Korku ve endişe, ruhun toplanmasını, sıkılmasını

<sup>82</sup> Taha, 20/54.

<sup>83</sup> Taha, 20/128.

<sup>84</sup> Razi, a.g.e., XVI, 75.

<sup>85</sup> Ahmed Muhtar Ömer vd., a.g.e., s.480.

<sup>86</sup> Ankebût, 29/33.

doğurur. Buna, kalp de katılır. Böylece kalp de sıkılmış daralmış olur. İnsan için esas kabul edilen şey, onun kalbidir. O halde insanın canı sıkılmış, kalbi daralmıştır. Böyle olan kimsenin adeta kolu kısalmış, alanı daralmış, böylece bir darlığa girmiştir. Binaenaleyh Arapça’da üzülen kimse için “kolu daraldı” denilir. Gazap ve ferahlık ise ruhun yayılıp genişlemesini, rahatlamasını sağlar. Böylece ruhun yani kalbin alanı genişler. Bu durumda da “ittese zer’uhu” yani “onun kolu açıldı, eli ayağı açıldı” denilir.<sup>87</sup>

Kur’an’da geçen kalp kelimesi ağırlıklı olarak anlama, kavrama, idrak etme, etki alanı manalarında kullanılmıştır. Bazı ayetlerde de akıl direkt kalbe nisbet edilmiştir. Zaten Kur’an’da kalp ile yakın anlamlı kelimeler incelendiğinde bunların sözlük anlamlarının birinde mutlaka akıl, idrak, kavrayış gibi kelimeler geçmektedir. Kalp ile yakın anlamlı olarak verdiğimiz kelimeler bazen birebir kalp yerine bazen de kalbe yakın olarak Kur’an-ı Kerim’de kullanılmışlardır.

Ayrıca yüce Allah’ın insanda diğer canlılardan farklı ve değerli olarak yarattığı kalp, sadece bir düşünme, idrak mekanizması olarak işlev görmez. Kalbin bütün bu görevleri dışında önemli bir yönü de duygu yönünün olmasıdır. İşte kalbe yüklenen bu duygu sayesinde insan insana, diğer canlılara, doğaya merhamet ve şefkat gösterebiliyor. Yoksa sadece akıl duygudan uzak, söz konusu işlevleri göremez. Bu nedenle kalp ancak duygu ve düşünce bütünlüğü içinde gerçek mahiyetine kavuşmuş, fonksiyonunu yerine getirmiş olur. Kur’an-ı Kerim’de de kalple yakın anlamlı olarak kullanılan kelime veya kelime gurupları dikkatle incelendiğinde bu kelimelerin akıl anlamının baskın olmasının yanında duygu manasına gelmeleri de gözden kaçmayacaktır. Kalp ile yakın anlamlı olarak verdiğimiz kelimelerde de bu durum bariz bir şekilde görülmektedir.

---

<sup>87</sup> Razi, a.g.e., XVIII, 14.

## İKİNCİ BÖLÜM

### 2. KUR'AN-I KERİM'DE KALBİN NİTELİKLERİ

Kur'an-ı Kerim'de kalp kelimesinin geçtiği ayetler incelendiğinde genel anlamda kalp ile ilgili olumlu ve olumsuz nitelikler yani Allah'ın yarattığı şekilde mükemmeliyetini koruyan ya da bu yaratılış üzere kaim olmayıp sahibi tarafından bozulan, kirletilen kalp göze çarpar. Yine Kur'an'da geçen kalp kelimesi ve ilgili kavramlar onun maddi yönüyle değil manevi boyutuyla ilgilidir. Şimdi Kur'an'da kalple ilgili olarak geçen nitelikleri gruplandırıp tanımlamaya çalışacağız.

#### 2.1. Olumlu Nitelikler

Kur'an-ı Kerim'de olumlu nitelikli kalpler ile Allah'ın yarattığı hal üzere olan, ona yönelmiş ona teslim olmuş, onu zikir etmekle huzur bulmuş, yumuşak, mütevazı kalpler kastedilir. Her bir nitelikteki kalp farklı olup, yalnız aralarını kesin sınırlarla belirlemek mümkün değildir. Hepsi de birbirine yakın anlamlıdır. Kur'an-ı Kerim'deki olumlu nitelikli kalpler şunlardır:

##### 2.1.1. Selim Kalp

Kur'an'da s-l-m kökünden türeyen kelimeler çokça zikredilmektedir. Fakat bu kelimenin türevi olan selim Kur'an-ı Kerim'de iki yerde kalbe nisbet edilmektedir. Bu kelime “ayıp ve kusurlardan uzak olma, itaat edip teslim olma” manalarına gelir.<sup>1</sup> Selim kelimesinin kalbe nisbet edilerek geçen ayetlerin mealleri şöyledir:

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ (88) إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (89)

“O gün ne mal fayda verir ne de evlat. Ancak Allah'a kalbi selim (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur).”<sup>2</sup>

وَإِنْ مِنْ شَيْعَتِهِ لِإِبْرَاهِيمَ (83) إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (84)

“Şüphesiz ki İbrahim de onun (Nuh) milletinden idi. Çünkü Rabbine kalbi selime ile geldi.”<sup>3</sup>

<sup>1</sup> İbn Manzur, a.g.e., VII, 289-300 ; el-İsfahani, a.g.e., s.239-240.

<sup>2</sup> Şuara, 26/88-89.

<sup>3</sup> Saffat, 37/83-84.

Kalb-i selim ise küfür ve nifak hastalığından uzak kalp demektir.<sup>4</sup>

Müfessirler ilgili ayetlerde geçen selim kalp kavramını şöyle açıklamışlardır:

Nezih bir ruha, halis bir kalbe sahip olma. Bütün kusurlardan müteberri ve bütün varlığıyla ma'bud-i azimine müteveccih bulunan.<sup>5</sup>

Rabbine temiz bir kalpla gelmenin manası herkes ve her şeyden yüz çevirip sadece ona bağlanmaktır. Temiz kalp sahibi de her türlü şüphe ve vesveseden yoksun, her türlü ahlaksızlıklardan arınmış, inancı sağlam, şirk ve küfürden uzak, her türlü başkaldırı ve itaatsizlikten sakınan, hiçbir karmaşıklık ve anlaşmazlık bulunmayan, nefsin ve temiz olmayan diğer bütün niyetten farklı, kötülüklerden yoksun, hiçbir kimseye karşı kin, nefret, kötü niyet, haset ve kıskançlık bulunmayan bir kalbe sahip insandır.<sup>6</sup> Asıl fayda veren şeyin ihlâs olduğu, kalbin bütünüyle Allah'a yönelmesi, her hastalıktan, her maksattan ve her türlü şaibeden kurtulması, sapmalardan ve şehvi arzularından temizlenmesi, Allah'tan başka şeylerle ilgilenmekten hali kalması ihlâsın gereğidir.<sup>7</sup> Yani selim bir kalbe ancak ihlâs ile ulaşılır. Allah (c.c.) ancak dini kendisine has kılarak kendisine yöneleni cennetine koyacağını yani ancak ihlâsla iman edip amel edeni kurtaracağını haber vermektedir.<sup>8</sup>

Selim kalp tam bir teslimiyetin ifadesidir ki Rabbine gelişinde bu teslimiyet kendisini hissettiriyor. Aynı zamanda temizlik, nezafet, masumiyet ve istikamet gibi vasıflar da kalp selametinde kendini gösterir. "Selim" tabiri kalbe en güzel manaları ilham eden kendi manasını canlandıran bir ifadedir. Aynı zamanda selim: Anlamı açık, kavramı kolay sade bir kelimedir. Beraat, nezafet, ihlâs ve istikamet gibi birçok sıfatları kapsayacak çapta geniş manaları ihtiva etmekle beraber pürüzsüz ve sadelik vasfını taşımasının yanında, kendi manasına delaleti o kadar şümüllü ki az evvel sıralanan sıfatların hepsi birleşse o manayı veremezler.<sup>9</sup>

Selim kalp: şirkten arınmış, ihlâs ve tevhitte dolu bir kalptir.<sup>10</sup>

Küfür ve masiyetten kurtulmuş olan kalptir.<sup>11</sup>

<sup>4</sup> Mahluf, Şeyh Hasaneyn Muhammed, *Kelimat'l-Kur'an*, Daru İbn Kesir, Beyrut 2002, s.214.

<sup>5</sup> Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul trs., VI, 2988.

<sup>6</sup> Mevdudi, Ebu'l-A'la, *Tefhimu'l-Kur'an*, (trc. Dr. Ahmed Asrar), Bengisu Yayınları, İstanbul, 1997, V, 143-144.

<sup>7</sup> Mevdudi, a.g.e., XI, 59.

<sup>8</sup> Beyyine, 98/5; Asr, 103/3.

<sup>9</sup> Kutub, Seyyid, *Fi Zilali'l-Kur'an*, (trc.M.Emin Saraç vd.), Hikmet Yayınları, İstanbul, 1977, XII, 25.

<sup>10</sup> Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyan An Te'vili Ayi'l-Kur'an* (trc.Mehmet Keskin), Hikmet Neşriyat, İstanbul 2006, V, 26; Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakim ve Meali Kerimi*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1969, II, 662.

Kalbi afetlerden yahut kalbi tamamıyla Allah’a yöneltmekten alıkoyan alakalardan temiz olan kalptir.<sup>12</sup>

Selim kalp, sağlıklı kalp olup, tertemiz, her lekeden uzak, Allah sevgisinde samimi, tamamen ona teslim olmuş kalptir.<sup>13</sup>

Selim kalp, tertemiz ve her türlü manevi hastalıktan uzak bir kalptir.<sup>14</sup> Selim kalp, şüphe ve şirkten temizlenmiş olan kalptir. Said İbn el-Müseyyeb’e göre manen sağlıklı kalp olup, müminin kalbidir. Çünkü kâfirle münafığın kalbi manen hastadır. Selim kalp, dargın olmayan, dargın olunmayan mümine ait kalp diye de tarif edilmiştir.<sup>15</sup>

Muhammed İbn Sirin, kalb-i selimin; Allah’ın hak olduğunu, hiç şüphe olmaksızın kıyametin mutlaka geleceğini, Allah’ın kabirdekileri diriltecek olduğunu bilmesidir, diyor. İbn Abbas da “Ancak Allah’a kalb-i selimle gelmiş olan başka.” ayeti hakkında şöyle diyor: Kalb-i selim, Allah’tan başka ilah olmadığına şahadet etmektir. Mücahid, Hasan ve başkaları da kalb-i selimin, şirkten kurtulmuş bir kalp olduğunu söylerler. Said İbn Müseyye, kalb-i selimin, sıhstli bir kalp olduğunu ve bunun müminin kalbi olduğunu söyler.<sup>16</sup>

Kalb-i selim sahipleri takva sahipleridir ki görmedikleri halde Allah’a ve onun bildirdiklerine iman ederler, namazı ikame ederler, kendilerine rızık olarak verilenlerden Allah yolunda bağışta bulunurlar.<sup>17</sup>

Fahrettin Razi kalbi selim ifadesindeki selim hakkında şöyle der:<sup>18</sup>

“Selim ile ilgili üç izah yapılmıştır.”

1. Kalbin cehalet ve kötü huylardan uzak (selim) oluşu.
2. Selim; selamete eren, İslam olan, musalemet eden (sulh seven) ve teslimiyet gösteren demektir.

<sup>11</sup> Zemahşeri, Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an Hekaiki’t-Tenzil ve Uyuni’l-Akavil Fi Vucuhi’t-Te’vil*, Daru’l-Ma’rife, Beyrut trs., III, 118.

<sup>12</sup> Ebusuud Efendi, *İrşad-ı Aklî Selim ila Mezayay-ı Kitabi’l-Kerim*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2007, XI, 5019.

<sup>13</sup> Yazır, a.g.e., VII, 62, Güneş, Abdülbaki, *Kur’an’da Kalp Kavramının Semantik Analizi*, Ahenk Yayınları, Van, 2003, s.74.

<sup>14</sup> Ünal, Ali, Allah Kelamı Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Defne Yayınları, İstanbul, 2011, a.g.e., s.817.

<sup>15</sup> Döndüren, Hamdi, *İnsanlığa Son Çağrı Kur’an-ı Kerim Meal-Tefsir*, İmaj Yayınları, Ankara, 2003, II, 598.

<sup>16</sup> İbn Kesir, Tefsiru İbn Kesir, (çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1993, XI, 6076.

<sup>17</sup> Başar, Alaaddin, *Risale-i Nur’dan Kelimeler Cümleler*, Zafer Yayınları, İstanbul, 2010, II, s.32.

<sup>18</sup> Razi, Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *Tefsiru’l-Kebir* (trc. Suat Yıldırım vd.), Akçağ Yayınları, Ankara, 1988, XVII, 350-351.

3. Selim; Allah korkusundan ötürü insanları tenkid edendir.

İmam Rabbani Mektubat'ta selim kalp hakkında şöyle der: Bu selamet ise Subhan Hakkın gayrı sayılanla kalp yolundan bir geçiş, hayatta onları hatırlamak gibi şeylerin hiç kalmaması ile olur. Yüce Hakk'ın zatında gayri olanların kalpten geçişini önlemek ise gayrı sayılanları unutmakla olur.<sup>19</sup>

Müfessirlerin açıklamalarından özetle selim kalbin; ihlâslı, şüphelerden arınmış, tam iman etmiş kalp olduğunu söyleyebiliriz. İlgili ayetlerde ancak selim kalp ile gelenler kurtulur ifadesi de bu manaları desteklemektedir. Peygamber efendimizin de dualarında Allah'tan selim kalp dilediğini görmekteyiz.<sup>20</sup>

### 2.1.2. Mutmain Kalp

Kur'an-ı Kerim'de bu manada kalbe nisbet edilen kelimeler itminan ve sekine kelimelerdir. Tuma'nine Arapça'da tumane kökünden türemiş bir isim olup teskin etme, dindirme manalarına gelmektedir.<sup>21</sup> Mutmain ise şüphe, korku ve endişelerden kurtulup rahatlamış, gönül huzuruna kavuşmuş, emniyete ermiş demektir.<sup>22</sup> Sekinet ise Arapça'da s-k-n kökünden türemiş olup, sebat, vakar, itmi'nan, istikrar anlamlarını ifade eder.<sup>23</sup>

İlgili ayetlerden ikisi şöyledir:

(28) الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

“Bunlar iman edenler ve gönülleri Allah'ın izniyle sukunete erenlerdir. Bilesiniz ki kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.”<sup>24</sup>

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ  
وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا (4)

“İmanlarını bir kat daha arttırsınlar diye müminlerin kalplerine güven indiren o'dur.”<sup>25</sup>

Müfessirler ilgili ayetlerde geçen kalp sukunetini, itminanını şöyle açıklamışlardır:

<sup>19</sup> İmam Rabbani, Ahmed el-Faruki es-Serhendi, *Mektubatı Rabbani*, (çev. Abdulkadir Ayçiçek), İstanbul, trs., I, 236.

<sup>20</sup> Tirmizi, Deavat, 23; Nesai, Sehv, 61; Ahmet Bin Muhammed Bin Hanbel, *el-Müsned*, Daru'l-Funun, Kahire, 1995, 4, 123, 125.

<sup>21</sup> İbn Manzur, a.g.e., VIII, 268.

<sup>22</sup> Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Mas Matbaacılık, İstanbul, 2006, II, 2163.

<sup>23</sup> el-İsfahani, a.g.e., s.237; İbn Manzur, a.g.e., VIII, 213-14.

<sup>24</sup> Rad, 13/28.

<sup>25</sup> Fetih, 48/4.

Vicdanlarda yakinin husule gelmesi, ruhlarda bir sukunet, bir itimad, bir inşirah tecelli etmesi.<sup>26</sup>

Fi Zilali'l-Kur'an'da kalpleri mutmain olanların durumu şöyle açıklanmıştır: “Allah’a bağlılıklarını ve O’na yaklaştıklarını hissetmekle huzura kavuşurlar. Hakkın yanında bulunmanın verdiği bir ehemmiyet içindedirler. Yalnızlığın vereceği huzursuzluk vb. krizden kurtulurlar. İki yolun ortasında kalmış olmanın verdiği sıkıntıdan uzak olurlar. Yaradılışın hikmetini kavrarlar, başlangıçtaki durumlarını anlayıp nereye gideceklerinden haberdar olurlar. Allah dilemedikçe onlara hiçbir şeyin fayda vermeyeceğini kabul ederler ve bu yüzden huzurlu olurlar. Allah’ın verdiği musibetlerle denendiklerini kabul ederek belalara sabrederler. Allah’ın rahmetinin, inayetinin dünya ve ahrette rızıklarla kendilerini donatmasını bilerek rahmetine güvenirlir.<sup>27</sup> Allah’ı anmakla müminlerin kalplerinin huzura kavuşması gerçeğinin çok derin anlamı vardır ve bunu ancak iman aydınlığından nasibini almış ve Allah’a mülaki olmuş kalpler anlar. Ne var ki onu bilmeyen ve anlamayanlara kelimelerle aktarmak çok güçtür. İletemez kelimeler o anlamları. Bu, kalpten kalbe akan bir duygudur. Huzur bulur kalp onunla, sırlıslık olur hazzından ve oluk oluk emniyetin ve selametın aktığını fiilen hisseder. İşte o zaman anlar ki bu kâinata tek başına değildir. Çevresinde bulunan her şeyin kendisine dost ve arkadaş olduğunu anlar. Çünkü çevresinde bulunan her şey Allah’ın yapısıdır ve Allah’ın sığınağına iltica etmiştir.<sup>28</sup>

Kalbin tatmin olmasından amaç mutlak sükûnetin, iç huzurun gerçekleşmesi, kalbe gelen her türlü olumsuz düşünce ve kuruntuların kaynağının kurutulmasıdır.<sup>29</sup>

Fahrettin Razi kalp huzurunu şöyle açıklamıştır.

Kalpler Allah’ı anmakla rahatlar. Kalp ne zaman cisimler alanını araştırmaya yönelse, o esnada bir daralma ve çarpıntı ile o cisimler alanını ele geçirip, onda tasarrufta bulunma konusunda şiddetli bir temayül meydana gelir. Ama kalp, Allah’ın azametini araştırmaya ve müşahedeye yöneldiği zaman, kalpte samedani nurlar ve ilahi ışıklar hâsıl olur. İşte kalp o zaman sükûna erer. Kalp ne zaman bir hale vasil olursa, oradan ondan daha şerefli bir diğer hale geçmeyi arzular. Çünkü cisimler âleminde bulunan her saadet ve mutluluğun üstünde, lezzet duyulan ve gıpta edilen bir başka

<sup>26</sup> Bilmen, a.g.e., III, 1647.

<sup>27</sup> Kutup, a.g.e., XIII, 547.

<sup>28</sup> Kutub, a.g.e., XIII, 548.

<sup>29</sup> Tabatabai, Allame Seyyid Muhammed Hüseyin, *el-Mizan Fi Tefsir’il-Kur’an*, (trc. Vahdettin İnce) Kevser Yayınları, İstanbul, 2001, II, 548.

meretebe vardır. Ama kalp ve akıl marifetullah ve samedani nurlar ile mutluluğu isteme noktasına ulaşınca, artık o noktada kalır ve karar bulur.<sup>30</sup>

Elmalılı da tefsirinde kalbin mutmain olmasıyla ilgili olarak şöyle açıklamada bulunur: Kalpler huzur bulur, gönüllerin ıstırabı diner, yatıştır. Allah, üstü ve ötesi olmayan, sonluluktan ve miktardan münezzehe olan pek ulu ve pek yüce olduğundan, gerek varlıkta gerek vicdanda O'nun ilerisi yoktur ki fazla bir kalbi harekete imkân ve ihtimal bulunsun. Allah deyince düşünceler araştırmanın doruğuna erişmiş, mantıklar durmuş, bütün hisler, bütün ümitler, bütün korkular son durağına dayanmış olur. Gönüller Allah dışında eğilim gösterdiği herhangi bir şeye ulaşırsa hepsinin ötesi bulunduğu hiçbirinde karar edemez, hiçbirinde huzuru bulamaz, hiç birisi ruhun özlemini dindiremez.<sup>31</sup>

Hız. İbrahim'in kalp itminanı Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsirde şöyle anlatılmaktadır:

İtminan kelimesi maddi olarak hareketin durması, hareket halindeki bir şeyin, sakinleşmesi demektir. Buradan alınarak zihnin ve vicdanın sakinleşmesine, şüphe, heyecan, tereddüt ve ıstırabın son bulmasına da itminan denilmiştir.

Dilimize geçmiş bulunan tatmin kelimesi de kök ve mana bakımında itminana yakındır. Sağlam haber, düşünce ve gözlem yollarıyla elde edilen bilgiler ve bunlara dayanan inançlar kesindir. Ancak bilgi ve inanç konusu olay veya gerçek, bilen ve inanan tarafından duyu organlarıyla hissedilmedikçe ve daha ileri bir basamak olarak bizzat yaşanmadıkça, oluşun içinde bulunulmadıkça kalbin ve zihnin gelgitleri bitmez. Bu haller bilmeye de inanmaya da aykırı değildir, bunlara zarar da vermez; ancak bir imtinan eksikliği söz konusu olur. Allah-u Teâlâ bir peygamberin talebi üzerine ölüleri nasıl dirilttiğini, fiilin içine peygamberini de çekerek onun en üst derecedeki itminan haline ulaşmasını sağlamıştır.<sup>32</sup>

İmam-ı Rabbani Mektubat'ta şöyle der:

Zakir ile mezkur (zikredenle zikredilen) arasında irtibat cinsi bir şey hâsıl olur; muhabbeti icab ettiren bir mana çıkar. Zikreden kimseye de muhabbet ağır bastığında bundan sonra artık itminandan başka bir şey olmaz. Kalbin itminanı Allah'ı zikirdir, nazar ve istidlal değildir.<sup>33</sup>

<sup>30</sup> Razi, a.g.e., XIII, 449.

<sup>31</sup> Yazır, a.g.e., V, 307.

<sup>32</sup> Karaman, vd., *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2007, I, 413.

<sup>33</sup> İmam Rabbani, a.g.e., I, 247.

Kalp ve ruh kesret âlemi dediğimiz şu varlık âleminden ve onda cereyan eden olaylardan tevhide intikal etmekle tatmin oluyorlar, terakki ediyorlar.<sup>34</sup> Mideye ve ona gönderilen gıdaya, görmeye ve onu temin eden ziyaya, akla ve onu temin eden manaya kısacası maddi ve manevi nice rızıklara muhtaç olan bu aciz ve fakir beşerin, o ummanlardan daha geniş kalbini, ancak bütün mahlûkatın haliki ve maliki olan Allah'ı zikir, yani onu yâd etme, onu hatırlama temin edebilir.<sup>35</sup>

Mutmain bir kalbe sahip olmak ancak Allah'ı çokça zikretmek ve sünneti seniyyeye hakkıyla ittiba etmekle mümkün olur.<sup>36</sup>

### 2.1.3. Munib Kalp

Arapça'da n-v-b kökünden türeyen inabe, kelime olarak birini diğerinin yerine koymak, peş peşe sürekli dönüp yönetmek anlamına gelir. Munib de inabeden ismi fail olup sürekli yönelen anlamına gelir.<sup>37</sup> Bu kelimenin kalbe nisbet edildiği ayet meali şöyledir:

هَذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ (32) مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ (33)

“İşte size vaat edilen cennet! Ki o, Allah'a yönelen, emirlerine riayet eden, görmediği halde Rahman'dan korkan ve Allah'a yönelmiş bir kalp ile gelen kimselere mahsustur.”<sup>38</sup>

Inabe, terim olarak çeşitli şekillerde tarif edilmiştir: Tevbe ve samimi amellerle Hakk'a dönmektir.<sup>39</sup> Kalbi, şüphe karanlıklarından söküp çıkarmaktır.<sup>40</sup> Gafletten zikre, vahşetten ünse dönmektir.<sup>41</sup> Duaya yönelmektir.<sup>42</sup> Tevbe etmektir.<sup>43</sup>

Munibin kökü “enabettir” ki anlamı bir tarafa yönelmek ve devamlı o tarafa dönmektir. Nitekim pusulanın ibresi daima kutba doğru olur; siz ne kadar onu çevirseniz çevirin, o yine kutba yönelecektir. O halde “kalbi munib” her türlü taraftan yüz çevirip Allah'a yönelen ve hayatın çeşitli aşamalarında her türlü engellere rağmen hep O'na dönen kalp demektir. Bunun için halis kalp, temiz kalp ifadesi kullanılabilir.

<sup>34</sup> Başar, a.g.e., II, 47.

<sup>35</sup> Başar, a.g.e., II, 40.

<sup>36</sup> Mahmud, Ustaosmanoğlu, *Ruhul Furkan Tefsiri*, Ahıska Yayınevi, İstanbul, 2010, I, 178.

<sup>37</sup> el-İsfahani, a.g.e., s.508.

<sup>38</sup> Kaf, 50/32, 33.

<sup>39</sup> el-İsfahani, a.g.e., s.508.

<sup>40</sup> Curcani, Seyyid Şerif, *Kitabut-Tarifât*, Beyrut, 1983, s.37.

<sup>41</sup> Curcani, a.g.e., s.37.

<sup>42</sup> Kurtubi, Ebu Abdillah, Muhammed b. Ahmed, *el-Cami Li Ahkamil-Kur'an*, Beyrut, 1988, IV, 60.

<sup>43</sup> Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı, Meal- Tefsir*, (çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul, 1999, II, 712.

Bundan anlaşılıyor ki Allah katında sadece ağızla iman etmek değil, samimiyetle ve sadakatle iman etmek değer taşımaktadır.<sup>44</sup> Ayetin taşıdığı mana da munib kalbin manasına işaret ediyor. Çünkü cennete girenler görmediği halde “O’ndan korkanlar, muttaki olanlar ve Rabbine yönelmiş kalp ile gelenlerdir.

Fahrettin Razi kalbi munibi ayette geçen haşyet ile birlikte değerlendirerek dikkat çekici bir açıklamada bulunur:

Hakkın takatine yönelmiş bir kalp ile gelen... Haşyet içinde olan kimse, bazen kendisine haşyet duyulandan kaçır, ona yaklaşmak istemez. Böylece de ondan yararlanamaz. Korkan kimse, kendisine yaklaşmadığı, haşyet duyduğu o şeyin de Allah-u Teâlâ’nın hükmü altında olduğunu anlayınca, kaçışının kendisine fayda vermeyeceğini anlar. Böylece de hiç ürpermeksizin o korkulan şeye yaklaşır.<sup>45</sup>

Tefsirlerin genelinde munib kalp tevbe edip yöneten kalp olarak ifade edilmiştir. Dikkat edilirse kalbi munibin geçtiği ayetin hemen öncesinde evvab kelimesi geçmektedir. Evvab da Allah’a yönelişi çok olan ve çok tevbe edip duran manasına gelir.<sup>46</sup> Bu yönüyle evvab ile munib arasında anlam yakınlığı vardır. İnabe kelimesi kalp kelimesiyle bir yerde geçmesine rağmen Kur’an’da defaeten kullanılan bir kelimedir. Geçtiği yerlerde de zikrolunan manalarda kullanılmıştır.<sup>47</sup>

“İbrahim cidden yumuşak huylu, bağı yanık, kendini Allah’a vermiş (munib) biri idi.”<sup>48</sup>

Tefsirlerde munib kalp zikredilen manada bazen de bunlara yakın manada kullanılmıştır.

- Yönelen bir kalp, yani her şeyden geçip yalnız O Rahman’ın rahmetine sığınan bir kalp<sup>49</sup>

- Rahmanın ürpertisini duyan ve pişmanlık dolu bir kalp<sup>50</sup>

- Hakka müteveccih, nezih bir itikada sahip haşiyetullah ile muttasıf bir kalp<sup>51</sup>

- Her şeyden yüz çevirip, bütün varlığıyla Allah’a teslim olmuş olan<sup>52</sup>

- Gönülden Allah’a yönelen ve ona karşı vazifelerini dikkatle yerine getiren<sup>53</sup>

<sup>44</sup> Mevdudi, a.g.e., VI, 66; Cerrahoğlu, a.g.e., s.99.

<sup>45</sup> Razi, a.g.e., XX, 305.

<sup>46</sup> Yazır, a.g.e., VII, 504.

<sup>47</sup> Hud, 11/75; 85, Şura, 42/10.

<sup>48</sup> Hud, 11/75.

<sup>49</sup> Yazır, a.g.e., VII, 504; İbn Aşur, Muhammed Tahir, *et-Tahrir ve’t-Tenvir*, Daru Suhnun, Tunus, trs., XII, 320.

<sup>50</sup> Esed, a.g.e., III, 1062.

<sup>51</sup> Bilmen, a.g.e., VII, 3477.

<sup>52</sup> Bursevi, İbrahim Hakkı, *Ruhu’l-Beyan*, İstanbul, 1969, IX, 132.

- Hakkın taatine yönelmiş olan kalptir.<sup>54</sup>

- Allah’a adanmış bir yürektir.<sup>55</sup>

Allah’a yönelmiş bir kalp ile gelen... Onlara vadolunan cennettir. Bunlar da Allah’a koşanlar, O’nun emirlerini koruyanlar, Rahman’dan görmeden korkanlar, Rabbine itaat edip boyun eğenler olarak belirtiliyorlar.<sup>56</sup>

#### 2.1.4. Mütevazı Kalp

Mütevazı kelimesi kalp ile beraber Kur’an-ı Kerim’de geçmemesine rağmen bu kelimeye yakın anlam taşıyan huşu’ ve ihbat kelimeleri kalbe nisbet edilmiştir. Tevazu kavramına yakın olup da fakat Kur’an’da kalp ile beraber geçmeyen kelimeler oldukça fazladır. Fakat bu kelimeler kalbe nisbet edilmediğinden onları açıklamayacağız. Huşu’ kelimesi Arapça’da h-ş-a kelimesinin mastarıdır. İtaatkâr, uysal, muti olmak, boyun eğmek, tevazu, alçakgönüllülük manalarına gelir.<sup>57</sup> Habete kökünden muştak olan ihbat kelimesi ise alçak gönüllülük, itmi’nan ve boyun eğmek manalarına gelmektedir.<sup>58</sup>

Huşu’ kelimesi şu ayette kalple birlikte kullanılmıştır.

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ  
فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ (16)

“İman edenlerin Allah’ı anma ve O’ndan inen Kur’an sebebiyle kalplerinin saygı duyma zamanı gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onlardan birçoğu yoldan çıkmış kimselerdir.”<sup>59</sup>

İhbat kelimesi ise şu ayette kalbe nisbet edilmiştir.<sup>60</sup>

وَلْيَعْلَمْ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى  
صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (54)

“Bir de kendilerine ilim verilenler, onun (Kur’an’ın) hakikaten Rabbin tarafından gelmiş bir gerçek olduğunu bilsinler de ona inansınlar, bu sayede kalpleri

<sup>53</sup> Ünal, a.g.e., s.1126.

<sup>54</sup> İbn Kesir, a.g.e., XIII, 7460; Çantay, Hasan Basri, *Kur’an-ı Hâkim ve Mealî Kerimi*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1969, III, 954.

<sup>55</sup> İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur’an, Gerekçeli Meal Tefsir*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.1035.

<sup>56</sup> Kutub, a.g.e., XIV, 33.

<sup>57</sup> Mutçalı, a.g.e., s.141.

<sup>58</sup> el-İsfahani, a.g.e., s.141; İbn Manzur, a.g.e., II, 27.

<sup>59</sup> Hadid, 57/16.

<sup>60</sup> Ergül, a.g.e., s.359.

huzur ve tatmine kavuşsun. Şüphesiz ki Allah, iman edenleri, kesinlikle dosdoğru bir yola iletir.”<sup>61</sup>

Müfessirler ihtibat-ı kalp durumunu şöyle açıklamışlardır:

- Kalplerinde bir itminan husule gelmesi<sup>62</sup>
- Kalpleriyle ona bağlanıp boyun eğmeleri<sup>63</sup>
- Kalplerin ona saygı duyması<sup>64</sup>
- Kalpleriyle ona bağlanmak<sup>65</sup>
- Kalbin tam bir teslimiyetle yatışması<sup>66</sup>

Huşu-u kalp durumu ise şöyle açıklanmıştır:

- Kalplerin saygıyla yumuşaması<sup>67</sup>
- Kalplerin yumuşaması ve ona teslim olması<sup>68</sup>
- Kalplerin heyecanla ürpermesi<sup>69</sup>
- Allah’a ve emirlerine tam teslim olma<sup>70</sup>
- Kalplerin Allah’ın zikrine ve inen hakka saygı duyması, saygı ile boyun eğip itaat etmesi<sup>71</sup>

Zikredilen açıklamalar dikkatle incelendiğinde mütevazı dediğimiz kalbin saygı duyup itaat etmesi anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Hz. Peygamber de “Kalbinde zerre kadar kibir bulunanı Allah cehennemde yüzüstü süründürür.” buyurarak müminin kibirli kalp sahibi olmanın aksine mütevazı kalp taşıması gerektiğini bildirmiştir.<sup>72</sup>

### 2.1.5. Yumuşak (Yufka) Kalp

Kur’an-ı Kerim’de kalp yumuşaklığını ifade eden lane fiili yumuşak olmak, yumuşak, daha yumuşak huylu olmak manalarına gelir.<sup>73</sup> Bu kelimenin kalbe nisbet

<sup>61</sup> Hac, 22/54.

<sup>62</sup> Bilmen, a.g.e., V, 2239; İbn Arabi, Allame Muhyiddin , *Tefsiru İbn Arabi*, Daru Sadır, Beyrut 2002, II, 504.

<sup>63</sup> Esed, a.g.e., II, 680; Ünal, a.g.e., s.738; İlmi Araştırma Merkezi, *Kur’an-ı Kerim ve Karşılıklı Muhtasar Meali*, Hayrat Neşriyat, Isparta 2011, s.337.

<sup>64</sup> Yazır, a.g.e., VI, 102; Döndüren, Hamdi, *İnsanlığa Son Çağrı Kur’an-ı Kerim*, İstanbul 2003, s.525; Yıldırım, Suat, *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Feza Yayınları, İstanbul 1998, s.337.

<sup>65</sup> Karaman, vd., a.g.e., III, 742.

<sup>66</sup> İslamoğlu, a.g.e., s.651.

<sup>67</sup> Kutub, a.g.e., XIV, 306.

<sup>68</sup> Taberi, a.g.e., V, 497.

<sup>69</sup> Karaman vd., a.g.e., V, 243.

<sup>70</sup> Ünal, a.g.e., s.1174.

<sup>71</sup> Yazır, a.g.e., VIII, 88.

<sup>72</sup> Ahmet Bin Hanbel, 2, 215.

<sup>73</sup> Mutçalı, a.g.e., s.815.

edildiği ayetin meali şöyledir. **اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِي تَقْشَعْرُ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ (23)** “Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu Kitabın etkisinden tüyleri ürperir, derken hem bedenleri hem de kalpleri Allah’ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu kitap, Allah’ın, dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir. Allah kimi de saptırırsa artık ona yol gösteren olmaz.”<sup>74</sup>

Kalbi yumuşayanlar bir itminana, inşirahı kalbe nail olurlar. İnsan o sayede havf ve rica içinde yaşar, uyanık bir ruha malik olur, hayatına güzel intizam vermeye çalışırlar.<sup>75</sup>

Kalplerin yumuşaması kulun, Allah’ın rahmet, şefkat ve bağışlayıcılığını hatırlayıp, korkusunun dinmesi, Allah’ın zikriyle gönlün sukuna kavuşup itminana ermesidir.<sup>76</sup>

Kalp yumuşaması kalbin kabz hali olmayıp yumuşayarak sukun ve itminan bulmasıdır.<sup>77</sup>

Köle ruhlu insanları eğitebilmek için onların akıl ve gönüllerini açmak ve yumuşatmak gerekiyor. Akıl ve gönül, işlerliğini kazandığında insan yerlerde sürünmekten kurtulacaktır. Düşünen beyin ve yumuşayan gönül insana insan olma onurunu kazandıracaktır.<sup>78</sup>

Kalbi yumuşayan insan tam bir teslimiyetle Allah’ın emirlerine sarılmaya yasaklarından da sakınmaya çalışır. Allah’ın, kalp yumuşaklığı sayesinde kendisine bahşettiği manevi lütuf ile bir merhamet deryası olur. Bunun neticesinde o da çevresindeki insanlara merhametli davranmaya başlar. Artık kaba, zorba, zalim insanlara bile bu hallerinin fıtrat dışı olduğuna, bu kötü hallerinin bilinçaltında kendilerini dahi rahatsız ettiği bilgisine kolayca ulaşır. Yumuşak kalpliliğinden dolayı insanları doğu yola davet etme konusunda olumlu neticeler alır. Kur’an-ı Kerim, Hz. Peygamberin duygu, düşünce yönünden kendisine çok uzak olan toplumla kısa sürede

<sup>74</sup> Zumer, 39/23.

<sup>75</sup> Bilmen, a.g.e., VI, 3077.

<sup>76</sup> Bursevi, a.g.e., VIII, 99; Alusi, Şihabuddin Mahmud, el-Bağdadi, *Ruhu’l-Meani Fi Tefsiri’l-Kurani’l-Azim*, Beyrut trs. XXIII, 259.

<sup>77</sup> Mahluf, a.g.e., s.270, Yıldırım, a.g.e., s.461.

<sup>78</sup> Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2003, I, 488-489.

bir davada birleşmeyi başarabilmesinin nedenleri arasında Hz. Peygamberin etrafındakilere merhametli, yumuşak yürekli olmasını zikretmektedir.

Kalbin katı olması, yumuşak olmasının zıttıdır. Kalbin olumsuz niteliklerinde katı kalp halini detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz için kalbin yufka halini fazla uzatmadan burada bitiriyoruz.

### 2.1.6. Allah Korkusundan Titreyen Kalp

Kur'an-ı Kerim'de kalp titremesini ifade eden kelime "vecile" dir. Vecile, korkmak, aşırı derecede korkmak, titremektir.<sup>79</sup> Vecile (v-c-l) nin ism-i faili ise vecile'dir.<sup>80</sup> Kur'an'da iki şekliyle birer yerde kalbe nisbet edilerek geçmektedir. İlgili ayetlerin meali şöyledir:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

(2)

"Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir."<sup>81</sup>

"Rablerine dönecekleri için yapmakta oldukları işleri kalpleri çarparak yapanlardır."<sup>82</sup>

Tefsirlerde Allah korkusundan titreyen kalpler şöyle açıklanmaktadır:

Kendilerine bir ruhi havf ve haşyet, bir tazim ve tebci hissinin tecelli etmesi,<sup>83</sup> kendilerinden kabul edilemeyeceği, kendilerini azabı ilahiden kurtaramayacağını muahaza<sup>84</sup> halidir.

Bu, öyle bir titreyiştir ki Allah'ın emir ve nehiyleri anlatılırken kalp yerinden sıçrar. Bu vicdani ürperişle Allah'ın celali gönlü kaplar. Allah korkusu harekete geçer. Günah ve taksiratların yanı sıra Allah'ın azamet ve mehabeti kendini gösterir. Veya bu, Ümmü Derda'nın söylediği gibi bir şeydir. İmamı Servi, Ümmü Derda'dan anlatıyor. "Yürekteki ürperiş kurumuş hurma dallarının çıtırdarak alevlenişi gibidir. Yavaştan bir ürperti başlar. İşte o anda Allah'a dua edin. Zira dua ürpertiği giderir." Bu, öyle bir ürperidir ki o anda gönül istikrar ve sükûnete erişebilmek için duaya muhtaçtır. Bu öyle

<sup>79</sup> Mahluf, a.g.e., s. 270.

<sup>80</sup> Ahmed Ebu Hâke, *el-Mucemu'l-Vasıt*, Daru'n-Nefas, Beyrut, 2007, s.1292-1293.

<sup>81</sup> Enfal, 8/2.

<sup>82</sup> Muminun, 23/60.

<sup>83</sup> Bilmen, a.g.e., III, 1157.

<sup>84</sup> Bilmen, a.g.e., V, 2288.

bir haldir ki Allah'ın emir ve nehiylerini işitince müminin içine bir ürperti girmeye başlar.<sup>85</sup>

Kalplerin rahmet umudu ve sevgi özlemiyle birlikte ululuk ve yücelik korkusu kaplamasıdır.<sup>86</sup>

Mümindeki Allah'tan ötürü kalpteki titremenin nedeni Allah'ın azabından, hışmından korkmadan dolayı değil de onun azametinden, ululuğundan etkilenme sonucu bir titremedir.

## 2.2. Olumsuz Nitelikler

Yukarıda bahsettiğimiz olumlu nitelikler ancak müminin kalbinin taşıdığı niteliktedir. Fakat her müminin kalbinin aynı nitelikte olması, ilahi etkilere aynı şekilde duyarlı olması beklenemez. Burada anlatacağımız niteliklerden ise müminin kalbi uzaktır. Bu nitelikler ancak kâfir veya münafığın kalbinin taşıyabildiği niteliklerdir. Tasvip edilmemekle beraber müminin kalbi günahkâr, hatta bazen gafil de olabilir. Fakat müminler günah ve gaflette ısrar etmezler. Yüce Allah da hata yapanı değil hatada ısrar edenin ancak kalbini mühürler.

Kur'an-ı Kerim'de göze çarpan kalbin olumsuz niteliklerini şöyle sıralayabiliriz.

### 2.2.1. Gafil Kalp

Kur'an-ı Kerim'de kalbe nisbet edilip de onun gafil oluşuna vurgu yapan ayetlerde geçen kelimeler ğafle, ğamre ve lehv dir. Yani kalp ile beraber geçen bu kelimeler o kalbin gafil olduğunu gösterirler. Gaflet; çevresinde olanları fark edememe, açık gerçeği görememe, dalgınlık, dikkatsizlik halidir olup,<sup>87</sup> özel manada ahiret hallerinin tehlikesinden habersiz olmak diye de tanımlanmıştır.<sup>88</sup>

Gafil ise gaflette bulunan, ihmal eden, ilerisini iyi düşünmeyen, ihtiyatsız, dalgın demektir.<sup>89</sup> Şimdi genel hatlarıyla gaflet anlamına gelen ve kalbe nisbet edilen bu üç kelimeyi kısaca incelemek istiyoruz. Arapça'da ğ-f-l kökünden mastar olan gaflet: Bir şeyi hafıza zayıflığı ya da dikkatsizlik sebebiyle terk etmek, ihmal etmek, uyanık

<sup>85</sup> Kutub, a.g.e., VI, 476.

<sup>86</sup> Yazır, a.g.e., IV, 378.

<sup>87</sup> Ayverdi, a.g.e., I, 989.

<sup>88</sup> Gazali, *Kimya-i Saadet*, s.505.

<sup>89</sup> Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Kubbealtı Yayınevi, Ankara 2002, s.274; Yeğin, vd., a.g.e., I, 579.

bulunmamak, bolluk ve refah içinde olmak anlamlarına gelir.<sup>90</sup> Ğ-m-r kökünden türeyen ğamra da içine düşeni yutan, sapıklık, sahibini örten cehalet ve koyu gaflet manalarına gelir.<sup>91</sup> Lehv ise gafletin bir sonucu olarak insanın lüzumlu ve çok önemli olan bir şeyden alıkoyan meşguliyettir.<sup>92</sup> Kur'an-ı Kerim'de ilgili ayetlerden birkaçının meali şöyledir:

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ  
الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تَطْعُ مَنْ أَغْلَلْنَا قُلُوبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرْطًا (28)

“Sabah akşam Rabb’ine, O’nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte sebat et. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan çevirme. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme.”<sup>93</sup>

“Hayır, onların (o inkârcıların) kalpleri bu hususta cehalet (gamre) içerisinde.”<sup>94</sup>

“Rablerinden kendilerine ne zaman yeni bir ihtar gelse, onlar bunu hep alaya alarak, kalpleri oyuna, eğlenceye (lahiye) dalarak dinlemişlerdir...”<sup>95</sup>

Kalp gafletiyle ilgili olarak tefsirlerde şu açıklamalar yapılmıştır:

Onlar (kalbi gafil olanlar) kendi benliklerine yöneldikleri için malları ve çocuklarıyla gururlanıp dünya hayatının zevk ve eğlencelerine daldıkları için kalplerinin Allah’ı anmasını unutturdular. Bu yüzden gönülleri Allah’tan haberdar olmadı. Bir kalp ki bu gibi meşgalelerle uğraşır ve onu hayatın ana hedefi olarak kabul ederse şüphesiz o kalp, Allah’ı anmakta gafil olur. Bunun üzerine de Allah gafletini artırır ve gittiği yolda daha da ilerletir.<sup>96</sup>

İnkâr ve gaflet dalgaları içinde gark olup gitmişlerdir.<sup>97</sup> Müşriklerin kalpleri gaflet içinde olarak dinlemiş olur, verilen öğütleri gafletle, münkirane bir haletle dinler, onların hakkaniyetini, ulviyetini anlamayıp inkârına devam ederler.<sup>98</sup>

Yani kâfirlerin kalpleri, yaptıkları, söyledikleri, düşündüklerinin hepsinin bir yere kaydedildiğinden ve bunların hesabının verileceğinden habersizdir.<sup>99</sup>

<sup>90</sup> el-İsfahani, a.g.e., s.362; İbn Manzur, a.g.e., IX, 497-498.

<sup>91</sup> el-İsfahani, a.g.e., s.365; İbn Manzur, a.g.e., V, 29-33.

<sup>92</sup> el-İsfahani, a.g.e., s. 455.

<sup>93</sup> Kehf, 18/28.

<sup>94</sup> Muminun, 23/63.

<sup>95</sup> Enbiya, 21/2-3.

<sup>96</sup> Kutub, a.g.e., IX, 421.

<sup>97</sup> Bilmen, a.g.e., V, 2290.

<sup>98</sup> Bilmen, a.g.e., IV, 2125.

Kalplerdeki gafletin Allah'ın yaratıp yaratmaması hususunda Tefsiri Kebir' de şöyle izah edilmektedir:

Kaffal şu konuda değişik izahlar yapmıştır.<sup>100</sup>

1-) Allah-u Teâlâ onlara bol bol dünyalık verip bu durumda onların kalplerinde gafletin kökleşmesi sonucunu verince, işte bu manada Allah-u Teâlâ'nın onların kalplerinde gafleti yaratmış olması doğru olur.

2-) Cenab-ı Hakk'ın "eğfelna" ifadesinin manası: "Biz onları gafil olarak bıraktık. Biz onları temizlik ve takva ehlinin alametleriyle alametlendirmedik" demek olup, bu, Arapların "Beirun ğuflun" üzerinde alamet bulunmayan deve deyiminden alınmıştır.

3-) Ağfelna kalbehu ifadesinden maksat: O kalbi, şeytanla baş başa bıraktık, şeytanın o kalbe girmesine mani olmadık.

Kaffal'ın birinci izahı hususunda şöyle denilebilir: Dünya lezzetlerinin kapılarının kimselere açılması, onların kalplerinde gafletin meydana gelmesine tesir eder mi etmez mi? Eğer tesir ederse lezzetlerin o kalbe vasıl olmasının tesiri, o kalpte gafletin meydana gelmesine sebep olur ki, bu tıpkı "Allah Teâlâ, o kalpte gafleti meydana getiren şeyi yarattı." demek gibi olur. Eğer onun orada bir tesiri bulunmuyorsa, onun ona isnad edilmesi batıl olur.

Kefal'ın ikinci izahı hususunda da şöyle denebilir: Cenab-ı Hakk'ın eğfelna kalbehu ifadesi, O'nun tıpkı "kalbini karattık, yüzünü ağarttık" demesi gibidir. Bu da bizim söylediğimiz şeyi anlatır.

Üçüncü izah hakkında da şu denebilir. Eğer o baş başa bırakmanın, kişinin kalbinde gafletin meydana gelmesinde bir tesiri varsa o zaman bizim dediğimiz gibi olur. Aksi halde o gafil bırakmanın Allah'a isnad edilmesi yanlış olur.

Diyanetin Türkçe Yolu Meal ve Tefsiri'nde müminin de gaflette bulunabileceğine dikkat çekilerek şöyle denilmiştir:

Müminin gaflette bulunması, ahiret gününe iman ettiği halde orası için gerekli hazırlığı yapmadığı, günahlardan sakınmadığı, tevbe edip Allah'a kulluk görevlerinde gereken hassasiyeti göstermediği ve iyi işler yapmadığı anlamına gelir. İnkârcının gaflette bulunması ise kendini yaratan bir aşkın kudretin bulunduğunu, başıboş bir varlık olarak yaratılmış olmadığını, dünyada yaptığı iyiliklerden de kötülüklerden de

<sup>99</sup> Mevdudi, a.g.e., III, 430.

<sup>100</sup> Razi, a.g.e., XV, 166-167.

sorumlu olduğunu düşünmemesi, peygamber ve ilahi vahiy tarafından uyarıldığında da bunlara sırt çevirmesi ve kulak tıkamasıdır.<sup>101</sup> Hz. Peygamber a.s. da “ Duanıza icabet edeceğine inanarak Allah’a dua ediniz.” buyurarak müminin kalbinin de gafil olabileceğini haber vermiştir.<sup>102</sup>

### 2.2.2. Günahkâr Kalp

Kur’an-ı Kerim’de günah kavramı genel olarak cunah, ism, zenb, hata, su’, ma’siyet gibi kelimelerle ifade edilir.<sup>103</sup> Günah, meşruiyetini Allah’ın varlığından alan her şeye saldırı ve gayr-i meşru olma keyfiyetini yine Allah’tan alan her şeyi irtikab etme ameliyesidir.<sup>104</sup> Kişinin dünya ya da ahrette cezaya çarptırılmasına sebep olan, ictimai yapıyı zedeleyen, ilahi nizama isyan etme anlamına gelen ve Allah ile kul arasındaki perdeleri artıran her türlü davranışa da günah denilmiştir.<sup>105</sup> Günahı genel olarak tanımladıktan sonra günah manasına gelen kelimeleri teker teker açıklama gereği görmüyoruz. Sadece Kur’an-ı Kerim’de kalbe nisbet edilen ism kelimesinin kelime ve terim anlamını vermekle yetineceğiz. Ayrıca günah hakkında detaylı açıklamalar vermeyip konudan uzaklaşmamaya çalışacağız. İsm, Arapça’da esime kökünden mastar olup, günah, masiyet, kötülük, suç manasına gelmektedir.<sup>106</sup> İsm, meşru olmayan şeyi yapmak diye tanımlanmıştır.<sup>107</sup>

Kur’an’da iftira ve yalan haber,<sup>108</sup> kötü zanda bulunmak,<sup>109</sup> kendi suçunu başkasına atmak<sup>110</sup> gibi daha pek çok günah ism kavramıyla ifade edilmiştir. İsm kelimesinin Kur’an’da kalbe nisbet edilerek geçen ayetin ilgili kısmının meali şöyledir: “... Şahitliği, bildiklerinizi gizlemeyin.” Kim onu gizlerse, bilsin ki onun kalbi günahkârdır.”<sup>111</sup> Ayet müfessirlerce şöyle yorumlanmıştır.

<sup>101</sup> Karaman, vd. a.g.e., III, 666.

<sup>102</sup> Tirmizi, Deavat, 65.

<sup>103</sup> Bkz. Kur’an-ı Kerim, Bakara, 2/158, Ankebut, 29/40, İsra, 17/31.

<sup>104</sup> Kılıç, Sadık, *Kur’an’da Günah Kavramı*, Hibaş Yayınevi, Konya, 1984, s.32-33.

<sup>105</sup> Dihlevi, Ahmed Şah Velîyullah, *Huccetullahi’l-Baliğa*, Kahire, 1936, s.58.

<sup>106</sup> Mutçalı, a.g.e., s.5.

<sup>107</sup> İzutsu, Toshihiko, *Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, (çev. Salahattin Ayaz), Pınar Yayınevi, İstanbul, trs., s.5.

<sup>108</sup> Nur, 24/11.

<sup>109</sup> Hucurat, 49/12.

<sup>110</sup> Nisa, 4/112.

<sup>111</sup> Bakara, 2/283.

Ayeti kerime burada büsbütün kalbe yükleniyor. Günahkârlık sıfatını kalbe yüklüyor ve böylece gizli olan günahkârlık ile şahitliği gizlemek arasında mükemmel bir irtibat kuruyor. Neticede her ikisinin varacağı yer kalptir.<sup>112</sup>

Şahitliği gizleme günahı, öyle zahiri ve harici bir uzvun günahı değil, bizzat iman mahalli olan kalp ve nefsin bir günahıdır.<sup>113</sup>

Günahkârlık sıfatı kalbe isnat edilmiştir. Çünkü günahı gizlemekte kalbin büyük dahli vardır. Bunun bir benzeri de zinanın göze ve kulağa isnad edilmesidir. Yahut anılan fiilin kalbe isnadı mübalağa içindir. Çünkü kalp, beden organlarının reisidir ve onun fiilleri fiillerin en büyüğüdür. Yani kim şahadeti gizlerse, günah onun nefesine yerleşmiş olur, onun en şerefli yerine sahip olur ve diğer günahlarından daha vahim bir hal alır demektir.<sup>114</sup>

Uzuvlara ait olan fiillerin, kalbin fiillerine tabi olduğu ve kalpte meydana gelen sebeplerin neticesi olarak ortaya çıktığı herkesin malumudur. Durum böyle olunca bundan dolayı bu ayeti kerimede “günah” fiili kalbe nisbet edilmiştir.<sup>115</sup>

Kalp ile günah işlendiğinden günah kalbe nisbet edilmiştir. Çünkü eylemin uzva nisbeti onu daha belîğ kılar. Tıpkı gözüm gördü, kulaklarım işitti, kalbim bildi gibi. Çünkü kalp organların reisidir ki o sağlam olursa bütün vücut sağlam olur, o çürük olursa bütün vücut çürük olur. Kalbin eylemleri diğer uzuvların eylemlerinden daha büyüktür. Günah, sevap, iman ve küfür de kalbin eylemlerindendir.<sup>116</sup>

Kur'an-ı Kerim'de genel olarak müminin kalbine hep olumlu nitelikler nisbet edilmiştir. Ama buradaki kalp mümin kalbidir. Çünkü kâfir ve münafıkta günah kavramları anlamsızdır. Günah mümin için sakınılması gereken fiildir. Hz. Peygamber de “Allah'ım kalbimi günahlardan arındır.” diye Allah'a dua etmiştir.<sup>117</sup>

### 2.2.3. Hasta Kalp

Kur'an-ı Kerim'de kalbe olumsuz manada nisbet edilen kelimelerden birisi de marazdır. Genel anlamda hasta kalp, kalplerdeki manevi hastalık olarak anlaşılmaktadır.

<sup>112</sup> Kutub, a.g.e., II, 152-153.

<sup>113</sup> Yazır, a.g.e., II, 359.

<sup>114</sup> Ebusuud Efendi, a.g.e., II, 744; Beydavi, Nasuriddin, Ebi Said, Abdullah b. Ömer, b. Muhammed eş-Şirazi, *Tefsiru'l-Beydavi*, Müessesetü'l-Ala, Beyrut 1990, I, 233.

<sup>115</sup> Razi, a.g.e., VI, 71.

<sup>116</sup> Nesefi, İmam Abdullah b. Ahmed, b. Mahmud, *Medariku't-Tenzil ve Hekaikut-Tevil, (Tefsiru'n-Nesefi)*, Beyrut 1995, I, 158.

<sup>117</sup> Buhari, Deavat, 39, 44, 46; Muslim, Deavat, 49; Tirmizi, Deavat, 101; Nesai, Taharet, 48; İstiaze, 17; İbn Mace, Dua, 3.

Maraz, Arapça’da hastalık, rahatsızlık, hasta olma hali demektir.<sup>118</sup> Kibir, gurur, benlik, bencillik gibi manevi bünyeyi rahatsız eden kusurlardan her biri marazdır.<sup>119</sup> Kalplerinde hastalık var olanların bildirildiği ayetlerden bir kaçının metni şöyledir:

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ (10)

“Onların kalplerinde bir hastalık vardır. Allah da onların hastalığını çoğaltmıştır. Söylemekte oldukları yalanlar sebebiyle de onlar için elim bir azap vardır.”<sup>120</sup>

إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هَوْلَاءِ دِينَهُمْ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

(49)

“O zaman münafıklarla kalplerinde hastalık bulunanlar, (sizin için) “Bunları dinleri aldatmış.” diyorlardı...”<sup>121</sup>

وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ (125)

“Kalplerinde hastalık olanlara gelince, onların da inkârlarını büsbütün artırır ve onlar artık kâfir olarak ölürlər.”<sup>122</sup>

Kalp hastalığı, kalbin yaratıldığı gayeyi yapmamasıdır. Kalp de ilim, hikmet, marifetullah, Allah sevgisi, Allah’a ibadet, Allah’ı zikirden zevk almak, Allah’ı bütün arzularına tercih etmek ve bütün şehvi arzularına karşı Allah’tan yardım dilemek için yaratılmıştır.<sup>123</sup>

İnsanda maddi kalp bir tane olmasına rağmen manevi kalp türlü türlüdür. Bunlardan biri de hasta kalp ya da içinde hastalık olan kalptir. Nefis tarafından işgal edilmiş kalp bu adı alır. İnsanın iç âleminde akıl ile nefis, kalp ülkesinde savaşılmaktadır. Kalbin siyasi erki nefsin eline geçince, kalpteki bütün güçlerin hastalanması mukadder olur. Nefisten, ikiyüzlülük, aldatma ve yalan gibi hastalıklı davranış virüsleri kalbe sızınca, gönül hastalanır.<sup>124</sup>

Kalplerinde hastalık olma halini müfessirler şöyle açıklamışlardır.

Tabiatlarında bir tehlike, bir illet olmasıdır.<sup>125</sup>

Kalbi, nifaka ve kötü temayüllere müsait,<sup>126</sup> sinelerinde kin ve haset besleyenlerdir<sup>127</sup>

<sup>118</sup> Mutçalı, a.g.e., s.830.

<sup>119</sup> Ayverdi, a.g.e., II, 1938.

<sup>120</sup> Bakara, 2/10.

<sup>121</sup> Enfal, 8/49.

<sup>122</sup> Tevbe, 9/125.

<sup>123</sup> Gazali, *İhya-u Ulumu’d-Din*, III, 143.

<sup>124</sup> Bayraklı, a.g.e., I, 210.

<sup>125</sup> Kutub, a.g.e., I, 87.

<sup>126</sup> Bilmen, a.g.e., VI, 2806.

Batılı sevmeye, maddeperestlik, dünyevilik, şüphe, münafıklık ve küfür gibi manevi ölüme götüren bir tür hastalıktır.<sup>128</sup>

Manevi hayat kaynaklarını kurutan, idraklarını körelten, karakterlerini bozan gizli bir hastalıktır.<sup>129</sup>

Kalplerinde maraz olmanın iki anlamı vardır: Birincisi bir kişinin müslüman olduğunu iddia etmesine rağmen, İslam ve müslümanlara kin ve nefret beslemesi ve zarar vermeye çalışması. İkincisi ise bir kişinin kötü emel beslemesi, suçluluk kompleksi içinde olması ve bu iğrenç niyet ve emellerinin tutum ve davranışlarıyla ortaya çıkmasıdır.<sup>130</sup>

“Kalplerinde maraz bulunanlar” ifadesi ruhun da hastalığın bulunduğu delalet eder. Binaen aleyh ruhun hastalığı küfür ve kötü huy; sıhhati de ilim ve üstün ahlaktır.<sup>131</sup>

“Kalplerinde hastalık vardır.” Burada kalplerinde bulunan münafıklık kinaye yoluyla “hastalık” tabiriyle anlatılmıştır. Çünkü hastalık bedenin bozulmasıdır. Münafıklık da kalpteki bozukluktur. Hastalık kelimesiyle anlatılmak istenen şüphe, münafıklık, yalanlamak ve inkârdır.<sup>132</sup>

Kalp hastalığı bütün kötü niyetlerin başıdır. Buna müptela olan nefis hak tanımaz, Allah’tan şüphe eder, Allah’ın emrinden şüphe eder, Allah’ın hiçbir kuşku bulunmayan kitabından kuşku eder, Allah’ın peygamberinden şüphe eder, Allah’ın halis mümin kullarından ve onların dosdoğru olan iş ve davranışlarından kuşku eder, her şeyden şüphe eder ve hatta kendinden... Her şeyi kendisiyle karşılaştırır. Gözünde hak ve hakikat kendinden ibaret görünür. Yerler, gökler, ağaçlar, taşlar, hayvanlar, insanlar, Allah, peygamber hep onu aldatıyor zannındadır. Kötü zan ile dolar. Rızıkına, şehvetine, keyfine o kadar tutkundur ki onlardan hiç şüphe etmez. Onun için hak ve hayır hiç; zevk her şeydir ve her şey kendisidir. Aldatmayı, hile yapmayı başarı olarak değerlendirir. İnananlarla inanan; kâfirle kâfir görünür. Bütün dünyanın nimetlerine gömülseler bile yine iğneli beşikte gibi yaşarlar. Kuşku ve münafıklık hastalığı böyle can sıkıcı, huzursuz eden bir olgudur.<sup>133</sup>

<sup>127</sup> Bilmen, a.g.e., VI, 2832.

<sup>128</sup> Feyizli, Hasan Tahsin, *Feyzu'l-Furkan Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meal*, Server Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.2.

<sup>129</sup> Ünal, a.g.e., s.14.

<sup>130</sup> Mevdudi, a.g.e., IV, 598- 599.

<sup>131</sup> Razi, a.g.e., XII, 237.

<sup>132</sup> Zuhayli, a.g.e., I, 69.

<sup>133</sup> Yazır, a.g.e., I, 232, Güneş, a.g.e., s.90.

Kalpteki maraz şu dört manaya gelebilir:

- a) Şek, şüphe
- b) Gam ve hüzn
- c) İkiyüzlülük, nifak
- d) Karanlık ve tasalı (ruh hali)<sup>134</sup>

Kalpteki marazdan kasıt kalpteki nifak ve şektir. Yani manevi hastalıktır ki maraz, bedendeki hastalıklarda gerçek, kalpte ise mecaz anlamdadır.<sup>135</sup>

Kalplerindeki hastalık şek ve nifaktır. Çünkü şek iki şey arasında gidip gelmektir. Münafık da şek eden (tereddüt eden) dir. Hasta, ölüm ile hayat arasında gelir gider. Hastalık sıhhatin zıttıdır. Hastalık tüm bozulmalara isim olur, şek ve nifak da kalpteki bozukluktur.<sup>136</sup>

Kalplerdeki hastalık şek ve nifaktır. Çünkü münafıklar söylemleriyle müminlerle beraber olduklarını bildirirler. Fakat kalplerinde bunun aksini gizlerler. Bu durumda kalpleri ölüm ile hayat arasında kalan hasta durumuna benzer. Her ana ölümle karşı karşıyadır.<sup>137</sup>

Hasta kalp şu davranış bozukluklarına neden olur:<sup>138</sup>

1. Hastalık derecesinde insana korku getirir. Hasta gönle sahip olanlar korkaklık psikolojisine bürünürler; yapmamaları gereken davranışları sergilerler.

2. Değerlendirmelerinde hata yaparlar: ‘O zaman münafıklarla kalplerinde hastalık bulunanlar bunları dinleri aldatmış diyorlardı. Halbuki kim Allah’a dayanırsa, bilsin ki Allah mutlaka galiptir, hikmet sahibidir.(enfal/49)

3. Haktan uzaktırlar: Kalbi hasta olanlar, Rahmani olan mesajla şeytanın vesvesesini ayıramaz ve bunun neticesinde haktan uzak kalırlar. Hastalık insanla hakikat arasında bir mesafe oluşturur. Hasta kalpli insanlar, haktan o kadar uzak düşerler ki, ona uzanma imkânları kalmaz.

4. Cinsel sapıklıkları vardır: Aklın nefis üzerindeki kontrolü ortadan kalkınca, cinsel arzular öne çıkmaktadır. Öne çıkan cinsel arzular, insan davranışını etki altına alır ve erkek kadını kadın da erkeği bir alet olarak görmeye başlar. Yüce Allah hasta olan

<sup>134</sup> Neysaburi, Muhammed İbn Ebî'l-Hasan b. Hüseyin, *Vad-ul Burhan fi Muşkilati'l-Kur'an*, Beyrut 1990, I, 108-110.

<sup>135</sup> İbn Aşur, Muhammed Tahir, a.g.e., I, 279; Beydavi, a.g.e., I, 42; Cerrahoğlu, a.g.e., s.111.

<sup>136</sup> Nesefi, a.g.e., I, 23.

<sup>137</sup> Maturudi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmut, *Te'vilatı Ehli Sünnet*, Beyrut, 2004, I, 16-17; Beydavi, a.g.e., I, 42.

<sup>138</sup> Bayraklı, a.g.e., I, 210-212.

kalbin hastalığını depreştirecek hareketi tasvip etmemektedir. Kalp hastalığına dönüşen cinsel içgüdünün tedavisi çok güçtür, bu hastalığın etkisinde kalanların ondan sakınması en doğru yoldur. Kalp hastalığı denecek kadar yozlaşmış bir cinsel içgüdü sınır tanımaz.

5. Yapılan bir işten netice çıkartamazlar: Kalbinde hastalık olanların anlayış ve değerlendirme kapasiteleri kıttır. Bu hastalık, aklın meselelere sonuç çıkartacak bir şekilde yaklaşmasını önler. Meselelerin sadece zahirini görür, iç yüzünden haberi olmaz ve onlar dünyadaki olayların sadece zahiri ile ilgilenirler, bilgileri yüzeyseldir. Meselenin iç yüzüne inmek, özünü anlamak ve ondan neyin kastedildiğini bilmek hastalıklardan uzak bir kalp ister.

Kalbi hasta olan insana bir şey öğretmez onu her hangi bir şey üzerinde yoğun bir şekilde düşündüremezsiniz, zira o, hasta kalbinin meseleleriyle meşguldür. Hasta kalp Kur'an ile karşılaşınca öylesine aşırı bir tepki göstermektedir ki, inkârını kat kat artırarak Kur'an'a karşı kendi etrafında bir duvar örmektedir. İşte o zaman, insan aklının Kur'an'a uzanan anlayış kanalları tıkanmakta; aşılması zor perdeler oluşmaktadır.<sup>139</sup>

Riya, kalpte var olan büyük bir hastalıktır. Tehlikesi büyüktür. Tam bir ciddiyet olmayınca tedavisi mümkün değildir. Zira bu, kalbe birleşen, kalbe tam manasıyla yerleşen bir hastalıktır. Kalpteki riya hastalığının tedavisi için iki usul vardır: Biri ilim diğeri de ameldir. İlmi ilacı şudur ki, insan her ne yaparsa, nefsi ondan lezzet aldığı için yaptığı, bilinen bir gerçektir. Ama sonunda gelecek zararına dayanamayacağını bilirse, elbette ondan vazgeçmesi kolay olur. Ameli ilacı ise, hayır ve taatleri, başkalarının kötülük ve günahını gizlediği gibi gizlemektir.<sup>140</sup>

Kur'an-ı Kerim'de hasta kalp ile çoğu zaman münafıklar kastedilir. Münafıkların kalplerinde bulunan ve hakkı kabul etmelerine mani olan hastalık, ancak Allah (c.c) ve Resulullah'a iman ederek Kur'an'ın hükümlerini kabul edip gereğince amel etmeyle kalkar.<sup>141</sup>

#### 2.2.4. Katı Kalp

Kur'an-ı Kerim'de bu manada kalbe nisbet edilen kelimeler kasvet ve ğaliza kelimeleridir. Arapça'da kasa fiilinden türeyen kasiye sözlükte sert, katı, zalim,

<sup>139</sup> Bayraklı, a.g.e., I, 212.

<sup>140</sup> Gazali, *Kimya-i Saadet*, s.469, 470.

<sup>141</sup> Ustaosmanoğlu, a.g.e., I, 185.

acımasız, çetin manalarına gelir.<sup>142</sup> Ğaluza fiilinden türeyen ğaliza ise kalın, kaba, katı vb. manalarına gelir.<sup>143</sup> Katı kalbi konu edinen ayetlerden bazılarının meali şöyledir:

فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (43)

“Hiç olmazsa onlara bu şekilde azabımız geldiği zaman boyun eğselerdi. Fakat kalpleri iyice katılaştı ve şeytan da onlara yaptıklarını cazip gösterdi.”<sup>144</sup>

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ النَّهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشْقُقُ فَيُخْرِجُ مِنْهُ الْمَاءَ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (74)

“(Ne var ki) bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaştı. Artık kalpleriniz taş gibi yahut daha da katıdır. Çünkü taşlardan öylesi var ki içinden ırmaklar kaynar. Öylesi de var ki çatlar da ondan su fışkırır. Taşlardan bir kısmı da Allah korkusundan yukardan aşağı yuvarlanır. Allah yapmakta olduklarınızdan gafil değildir.”<sup>145</sup>

“O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın. Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın etrafından dağılıp giderlerdi.”<sup>146</sup>

Katı kalp genel anlamada Allah’ın emri karşısında yumuşamayan kalp olup<sup>147</sup> daha önce bahsi geçen yumuşak (yufka) kalbin mukabili bir kalptir.

Süleyman Ateş, yufka kalpliliği ile katı kalpliliği şöyle değerlendirmektedir:

Allah’ın gökten indirdiği yağmur suyu nasıl toprağı canlandırır, çeşit çeşit ekinler bitirirse, kulunun gönlüne indirdiği vahiy de ruhları diriltir. O vahyi kabul eden gönüller açılır, huzur bulur, inceler, duyarlı olur. Onlar Allah’tan gelen ışıkla yürürler. Fakat Allah’ın zikrini, uyarısını kabul etmeyenlerin gönülleri katılaştır. Şimdi Allah’ın indirdiği vahiyleri kabul edip huzur bulan ve Allah’ın ışığı altında yürüyen müminler Allah’ın zikrini kabul etmediği için kalbi katılaştı ve sapkınlığın karanlıkları içinde kalan insanlarla bir olur mu? Elbette olmaz. Gerçek din duygusu son derece sevmeye, ona saygı ve onun buyrukları uyarınca hareket etme, doğruluk, dürüstlük, merhamet, yufka yüreklilik, yaratana sevdiğinden dolayı yaratılanlara acıma şeklinde kendini gösterir. Allah’ı ummadıkları için kalpleri katılaştıranların vay haline! İşte o katı kalpliler, apaçık bir sapıklık içindedirler.<sup>148</sup>

Diğer müfessirler kalbin katı olma halini şöyle değerlendirmişlerdir:

<sup>142</sup> Mutçalı, a.g.e., s.706.

<sup>143</sup> Mutçalı, a.g.e., s.632.

<sup>144</sup> Enam, 6/43.

<sup>145</sup> Bakara, 2/74.

<sup>146</sup> Ali İmran, 3/159.

<sup>147</sup> İmam Sa’lebi, Ebu İshak, *el-Keşf vel-Beyan*, Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, Beyrut, 2002, VII, 30.

<sup>148</sup> Ateş, Süleyman, *Kur’an Ansiklopedisi*, İstanbul, trs., XI, 193-194.

Doğrusu şu insan kalbi çabucak değişiverir, çabucak unutuverir. Aydınlıklarla donanarak parladığı ve ışık ışık kanatlandığı demlerden sonra uzun bir süre Allah'ı zikretmekten uzak kalınca katılaşıp, aydınlığını yitirir, körelir ve kararıp söner. Şu halde gönüllerin huzur ve huşu işe Allah'ı anmaları için uyarılmaları gerekir. Aydınlanıp arınmaları için üzerlerine gidilmesi icap eder. Katılığın ve donukluğun hakim olmaması için sürekli uyanık tutulması gerekir. Fakat donmuş, katılaşmış, hareketsiz hale gelmiş bir kalpten hemen ümit kesilmemelidir. Çünkü onda yeniden hayat emaresinin görülmesi, parlaması, böylece onun Allah'ın zikrine kavuşması mümkündür. Çünkü Allah, öldükten sonra yeryüzünü diriltir. Kalpler de tıpkı böyle. Allah dilediği zaman onlar da dirilir.<sup>149</sup> Şiddetlerin Allah'a döndürmediği gönüller taşlaşmıştır. Artık ona şiddetin sıkıntısında doğan yumuşaklıklar tesir etmez. Ölmüşler o gönüller. Artık hiçbir baskı ona his vermez. Fitri alıcı verici cihazları ataletle mahkûm olmuştur. Aslında şiddet, Allah tarafından kulları imtihan için verilir. Gönü canlı olanlar bunun karşısında uyanıverirler, kalplerinin kapıları açılır ve bu şiddet onları Rabb'ine döndürür. Ölümlere gelince, şiddet onlara hiçbir fayda vermez.<sup>150</sup>

Kalbi katılaşıp mevr'izalardan müstefit olamaz hale gelenler,<sup>151</sup> kendi selim fitratlarını kaybedip ihtiyarlarını suistimalde bulunanlar,<sup>152</sup> hakkı kabulden kaçınan müşrikler,<sup>153</sup> kolay kolay ibret almayanlardır.<sup>154</sup>

Kasadeti kalp (taş yürekli olma) durumunda, söz konusu insanın kalbine, hakkın nüfuz etmesinin hiçbir imkânı yoktur.<sup>155</sup>

Mustafa İslamoğlu katı yürekli olanların hakikati inkâr etmede ısrarcı olduklarına dikkat çekerek şu açıklamayı yapar: "Yüreklere taş kesilenlerden sizin gördüğünüz hakikatları görmelerini boşuna beklemeyin ve taş kalplilere bakarak inandığınız hakikatlerden kuşkuya kapılmayın! Sözüün özü kalplerin taşlaşması vicdanların ölmesidir."<sup>156</sup>

<sup>149</sup> Kutub, a.g.e., XIV, 306.

<sup>150</sup> Kutub, a.g.e., V, 197.

<sup>151</sup> Bilmen, a.g.e., VIII, 3631.

<sup>152</sup> Bilmen, a.g.e., VI, 3076.

<sup>153</sup> Bilmen, a.g.e., V, 2234.

<sup>154</sup> Bilmen, a.g.e., I, 71.

<sup>155</sup> Mevdudi, a.g.e., V, 235.

<sup>156</sup> İslamoğlu, a.g.e., s.29.

Kalbin katılığı, yumuşaklığının karşıtı bir durumdur. Bu durum, insanı etkileme özelliğine sahip bir şeyi gözlemlerken ya da etkili bir sözü dinlerken etkilenmemesi durumudur.<sup>157</sup>

Kasvet içindeki kalp, ne söylense duymaz, hak ve adalet tanımaz, hamlık ve zulümden kaçınmaz, Allah'tan korkmaz, umutsuzluktan korkmaz bir duruma getirir.<sup>158</sup>

Kalplerin kasvetiyle murad hakkı kabulden uzak olup delaile nazar ve ayatı ilahiye inkiyad etmez, mütemerrid bir halde olmaktadır.<sup>159</sup>

Elmalılı, kulun başına bir felaket geldiğinde onu nimet bilmeli, Allah'a yaklaşma vesilesi olarak algılamalı eğer bunu yapmazsa artık kalbi öyle katılaşı ki hiçbir felaketten ders almaz hale gelir, felaketlerin artık kendisi için uyarıcı, eğitici hiçbir tarafı kalmaz der.<sup>160</sup>

Netice olarak katı kalp insanı hem Allah'tan hem de kuldan uzaklaştırır diyebiliriz. "Eğer katı ve kaba kalpli olsaydın etrafından dağılıp giderlerdi." Ayetini Seyyid Kutup, tefsirinde şöyle açıklar: İnsanlar, merhametli bağra, müsamahakâr tebessüme, onları ihata edici şefkate muhtaçtırlar. Onlara veren; fakat kendilerinden bir şey beklemeyen, onların üzüntülerine katlanıp kendilerini üzmeyen, yanında daima ihtimam, riayet, sevgi, şefkat, sevgi ve rıza buldukları bir kalbe muhtaçtırlar. İşte Resülullah, böyle bir kalbe sahip idi."<sup>161</sup>

Kalbin katılaşmasını Kur'an-ı Kerim'in ilgili ayetleri ışığında şöyle açıklayabiliriz:

a) Kalbin katılaşması, boyun eğmenin zıddıdır. Bir toplum başından geçen olumsuz tecrübe ve belalardan sonra, ibret alıp alçak gönüllülük ve boyun eğme gibi ahlaki değerleri kazanacağı yerde, bunun tam tersi olmaktadır."Andolsun ki senden önceki ümmetlere de elçiler gönderdik. Ardından boyun eğsinler diye onları darlık ve sıkıntılara uğrattık. Hiç olmazsa onlara bu şekilde azabımız geldiği zaman boyun eğselerdi! Fakat kalpleri iyice katılaştı ve şeytan da onlara yaptıklarını güzel gösterdi."(En'am/42-43). Demek ki kalbi katılaştıran insan, Allah'a boyun eğmez ve şeytanın etkisinde kalarak yanlış davranışlarını iyi görmeye başlar.

b) Kalbin katılaşması, kalbin Kur'an sebebiyle ürpermemesi demektir. İlahi vahyin kalpte meydana getirmesi gereken değişimi gerçekleştirememesi durumuna

<sup>157</sup> Tabatabai, a.g.e., VII, 131.

<sup>158</sup> Yazır, a.g.e., III, 316.

<sup>159</sup> Vehbi, Mehmet, *Hulasatu'l-Beyan*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1996, III, 1174.

<sup>160</sup> Yazır, a.g.e., III, 602.

<sup>161</sup> Kutub, a.g.e., II, 501.

gönlün katılaşması denmektedir. Allah'ı hatırlamayan, Kur'an'a değer vermeyen ve zaman geçtikçe manevi değerleri unutup yoldan çıkanların gönlü katılaşmaktadır.

c) Sözünde durmayan insanların kalpleri katılaşır. “Sözlerini bozmaları sebebiyle onları lanetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerlerini değiştirirler. Kendilerine öğretilen hükümlerin önemli bir bölümünü de unuttular. İçlerinden pek azı hariç onlardan daima bir hainlik görürsün. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever.”(Maide/13)

Bu ayet hem kalbin niçin katılaştırıldığını hem de katı kalpli insanların nasıl davrandıklarını açıklamaktadır. Sözünde durmamanın bir taraftan lanete sebep olduğu bir taraftan da kalbi katılaştırdığı ifade edilmektedir.<sup>162</sup>

Kalbi katılaştırılan insan, kutsal kitaba ve hukuka tahammül edemez. Onların ayet ve hükümlerini değiştirmek ister. İnsanlara ihanet etmek için fırsat kollar. Verdikleri sözlere ve yaptıkları anlaşmalara riayet etmezler. Verilen nimetlere nankörlük eden, mucize ve ayetleri anlamayan, aklını kullanıp düşünmeyen, sosyal tecrübelerden ibret alıp boyun eğmeyen, yanlış davranışlarını tenkit edip çirkinliklerini görmeyen, Allah'ı düşünüp Kur'an okunduğunda kalbi ürpermeyen, geçmiş değerleri unutan, sözünde durmayan, kutsal kitaba ve onun hükümlerine tahammül edemeyip onları değiştirmeye çalışan insanların kalpleri katılaşmış demektir.<sup>163</sup>

O halde diyebiliriz ki Hz. Peygamberin kısa sürede insanlarla kaynaşması, onlara güven aşılması, davaları uğruna her şeyini bırakıp onun yanına varmaları, Hz. Peygamberin kalp yumuşaklığından kaynaklanmaktadır. Zira kalp yumuşaklığı olmasa insanlar kısa sürede onun etrafında toplanmaz, bütünleşmezdi.

İnsanlar eğer çevresinde olup bitenlerden etkilenmiyor, o olaylara karşı duyarsız kalıyorsa, zalimin zulmüne en azından içinden nefret etmiyor, yetime acıymıyor, mazluma ağlamıyorsa kalpleri katılaşmış demektir. Çünkü şiddet, baskı, afetler kalp yumuşaklığına en büyük vesilelerdir.

### 2.2.5. Kılıflı Kalp

Kur'an-ı Kerim'de kılıflı veya başka bir ifadeyle örtülü kalp diyebileceğimiz kalp çeşidi yakın anlamlı iki kelime olan gulf ve ekinne kelimeleriyle ifade edilmektedir. Ekinne, kinan kelimesinin çoğuludur, kinan da sözlükte örtü, perde, kılıf,

<sup>162</sup> Bayraklı, a.g.e., I, 498.

<sup>163</sup> Bayraklı, a.g.e., I, 499.

bürüyen şey manalarına gelir.<sup>164</sup> Ğulf ise eğlefin çoğulu olup sözlükte sünnetsiz, kapak<sup>165</sup> manasına gelir. Kalbe gulf veya ekinne kelimelerinin nisbet edilişinin Kur'an-ı Kerim'deki bazı örnekleri şöyledir:

وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ 88

“(Yahudiler peygamberle alay ederek) “Kalplerimiz perdelidir” dediler. Hayır, küfür ve isyanları sebebiyle Allah onlara lanet etmiştir. O yüzden çok az inanırlar.”<sup>166</sup>

“Ayrıca, onu anlamamaları için kalplerine bir kapalılık ve kulaklarına bir ağırlık verilir...”<sup>167</sup>

“Ve dediler ki, bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kapalıdır...”<sup>168</sup>

Tefsirlerde örtülü kalple ilgili olarak şöyle izahlar yapılmıştır:

Müşriklerin fitratları Kur'an'ın tesirinde kalır; fakat buna rağmen ondan yüz çevirirlerdi. Kalplerinin kendilerini yaklaştırmak istediği Resulullah'tan onlar kaçardı. Bu inat ve direnmeleri yüzünden Allah-u Teâlâ kendileriyle peygamber arasına bir perde çekti. Görünmeyen bir perdeydi bu. Tesirini kalplerde gösteriyordu. Artık bu perde onların Hz. Peygamberden müstefit olmalarını ve onun okuduğu Kur'an ile hidayeti bulmalarını tamamen engelliyordu.<sup>169</sup> Müşrikler inatlarını belirtmek ve Resulullah'ı ümitsiz bırakıp davetinden vazgeçirmek için “kalplerimiz perdelidir” diyorlardı. Çünkü Kur'an-ı Kerim'i dinlediklerinde kalplerine işlediğini görüyorlardı ama kasten kabullenmiyorlardı.<sup>170</sup>

Müşriklerin kalplerimiz perdelidir demelerinden kasıtları: “Hz. Peygamber'in tebligatı bizim kalbimize nüfuz edemez, bizim kalbimiz ulum ile dolu, başkalarının beyanatını dinlemekten, kabul etmekten müstağni”<sup>171</sup> demeleridir,

Bir kişi nasihat, telkin, delil ve hüccetlere karşı yalan, iftira ve inatçılık gibi silahlar kullanıyor ve doğru yola gelmekten inat edercesine kaçıyor, Cenabı Allah gözüne ve gönlüne bir perde çeker. Bu gibi insanlar nasihat ve telkinden anlamazlar ve

<sup>164</sup> Sabuni, Muhammed Ali, *Saffetut Tefasir* (trc.Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz), II, 180; Çanga, a.g.e., s.439; Mahalli, Muhammed b. Ahmed, Abdurrahman b. Ebu Bekir, *Tefsiru'l- Celaleyn*, Daru İbn Kesir, Beyrut, 2010, s.130, İbn Kesir, a.g.e., IX, 4774.

<sup>165</sup> Mutçalı, a.g.e., s.633.

<sup>166</sup> Bakara, 2/88.

<sup>167</sup> İsra, 17/46.

<sup>168</sup> Fussilet, 41/5.

<sup>169</sup> Kuyub, a.g.e., IX, 331-332.

<sup>170</sup> Kutub, a.g.e., XIII, 22.

<sup>171</sup> Bilmen, a.g.e. II, 701.

ancak bir felaket gelip kendilerini yakalayınca hakikati anlamış olurlar. Ama o zamana kadar da iş işten geçmiş olacaktır.<sup>172</sup>

Böylelerinin kalpleri üzerinde bir örtü, bir kılıf ve bir perde vardır. Bu, nebevi çağrışı duymalarına, çağrıldıkları hakkı onaylamalarına engel oluşturuyor. Bunu söylerken daveti reddettiklerini anlatmak istiyorlar. Kalpleri kılıflı olarak yaratıldıklarını söylemek istiyor gibidirler.<sup>173</sup>

Müşriklerin gönülleri üzerindeki perde, gerçekte kendi isteksizliklerinden meydana gelen psikolojik bir perdedir. İnsan bir sözü, bir konuyu anlamak için istek göstermezse anlayamaz. Bir öğrenci, öğretmenin sözünü anlamak için kendini hazırlamaz, öğretmen ders anlatırken onun aklı başka şeylerle meşgul olursa öğretmen konuyu yüz kere de tekrarlarsa o öğrenci yine de bir şey anlayamaz. Konuyu anlamak için önce anlama isteği gerekir.<sup>174</sup>

Yani kalbin perdelenmesi kalp sahibinin isteğiyledir. Kul kalbinin perdelenmesini adeta ister, Allah da kulun kalbini perdeler. Zaten Allah her insanda kalbi çok önemli bir işlev olan düşünmek ve hissetmek için yaratmıştır ki aksi olan perdelemek için yaratmamıştır.

Erzurumlu İbrahim Hakkı ise Marifetnâme adlı eserinde şöyle der:

Kul ve mevlası arasında olan yetmiş perdenin en büyük ve en kalın olanı günahlar perdesidir ki, onlar zifiri karanlıktır. Gerçi diğer perdeleri de kaldırmak lazımdır. Lakin onlar nuranidir, onlarla birlikte müşahade etmek kulun şanıındandır. Zira o perdeler ki kalbe günahlar dolayısıyla gerilir, onlar seninle isteğinin gayesi arasında bulunan engelleyici bir duvar gibidir. Onlar oldukça ne isteğinin gayesi olan zat görünür ne de onun bir esiri bulunur.<sup>175</sup>

Buna göre Allah'ın kulun kalbine gerdiği perdeler derece derece olup bu perdeler de kulun işlediği günahlar sebebiyledir.

Kalplerimiz perdelidir farklı şekillerde de açıklanmıştır. Razi, gulf kelimesiyle ilgili açıklamalardan hareketle 3 farklı görüş bildiriyor:<sup>176</sup>

a) Bu kelime (gulf), eğlef kelimesini çoğuludur ki eğlef ise kılıf içinde olan şey demektir. Buna göre mana “kalplerimiz senin davetinin tesirinin ulaşmasına mani olacak örtülerle sarılıdır.” demektir.

<sup>172</sup> Mevdudi, a.g.e., III, 118-119.

<sup>173</sup> Tabatabai, a.g.e., V, 206-207.

<sup>174</sup> Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, V, 222.

<sup>175</sup> İbrahim Hakkı Erzurumi, *Marifetname*, Çelik Yayınevi, İstanbul, trs., s.785.

<sup>176</sup> Razi, a.g.e., III, 207.

b) Esam, bazı Yahudiler'in "Kalplerinin ilimle örtülü olduğunu, bundan dolayı Hz. Peygamber'in şeriatına ihtiyaç olmadığını" söylediklerini rivayet ediyor.

c) Gulf, içinde senin dediğin şeylerin doğruluğuna delalet edecek herhangi bir şey bulunmayan boş bir kılıf gibidir.

Elmalılı tefsirinde bu durumu şöyle izah ediyor:

"Kalplerimiz gılaflıdır" da iki mana vardır: Birincisi, bizim kalplerimiz ilim mahfazalarıdır. Dolayısıyla bilgimiz sayesinde biz artık peygamberlerden, falanlardan müstağniyiz demek; diğeri de "bizim kalplerimiz kabuklu, kaşarlıdır, ne söylene etkilenmez. Dolayısıyla yapılan davet ve telkinlerin hiçbirisi kulağımıza girmez." demektir.<sup>177</sup>

İster müşriklerin kalplerimiz perdelidir demeleri, isterse de Allah (c.c.) ın onların kalplerini perdeli kıldık beyanı tek neticeye götürüyor. O da bu perdenin kalp menfezlerini kapatması artık ona tesir edilemeyeceğidir. Hz. Peygamber de müminin kalbinin açık, dupduru olmasının aksine kâfirin kalbinin ise örtülü, kapalı olduğunu bildirmiştir.<sup>178</sup>

### 2.2.6. Kilitli Kalp

Kalplerin kilitli olması durumu Muhammed suresinde geçmektedir. İlgili ayetin metni şöyledir:

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْفَرَانَ أَمْ عَلَى قُلُوبِ أَفْقَالِهَا (24)

"Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri kilitli mi?"<sup>179</sup>

Ayette geçen akfal kelimesi kafl kelimesinin çoğuludur. Kafl, kuruluk, sertlik, kapılara takılan demir kilit gibi manalara gelmektedir.<sup>180</sup> Ayetten de anlaşıldığı üzere kalplerin kilitli olması, düşünmeme, akletmeme durumudur. Müfessirler kalbin kilitli olması durumunu şöyle yorumlamışlardır:

Bu kilit onlarla Kur'an arasına, kalpleriyle bu ışık kaynağı arasına girmektedir. Zira kalplerin kapanması, ışık ve havanın girmesini engelleyen kilitlerin kapanması demektir.<sup>181</sup>

<sup>177</sup> Yazır, a.g.e., III, 235.

<sup>178</sup> Ahmet Bin Hanbel, a.g.e., 3, 17.

<sup>179</sup> Muhammed, 47/24.

<sup>180</sup> el-Isfahani, a.g.e. s., 409; İbn Manzur, a.g.e., XI, 562, Ergül, a.g.e., s.401.

<sup>181</sup> Kutub, a.g.e., XIII, 398.

Kalplerin üzerinde kilit olma: Tefekkür hassasından tamamen mahrum bulunma halidir.<sup>182</sup> Bu cahil ve sapık kimselerin kalplerine hakkı tanımak istemeyen kalplere mahsus kilitlerin vurulmasıdır.<sup>183</sup>

Cenab-ı Hak “kalpler” kelimesini, o kalpler onlara fayda vermediği için kalplerin sahiplerine raci olacak zamire muzaf kılarak ekfaluha buyurmuştur, yine biz diyoruz ki, Cenabı Hak bu ifadesiyle, hususi bir takım kilitler kastetmiştir ki bu da küfür ve inat kilitleridir.<sup>184</sup>

Kalplerinin üzerinde kilitler bulunan kimselerden maksat, şartlanmışlık ve peşin hükümler yüzünden akıllarını doğru kullanamaz hale gelmiş olanlardır.

Kalp kelimesi Kur'an'da akıl ve sağduyu manasında kullanılır. Kur'an insanlara doğru yolu gösteriyor. Ancak ondan yararlanabilmek için peşin hükümlerden, kökleşmiş inançlardan dengeyi bozan kin ve nefret gibi duygulardan kurtularak Kur'an'ı okumak, dinlemek ve üzerinde düşünmek gerekiyor.<sup>185</sup>

Aslında Allah doğuştan kimsenin kalbine kilit vurmaz. Aklını kullanmayıp önyargı ve şartlanmışlıkla hareket eden kişi aslında kendi kalbini doğrulara kilitlemiş olmaktadır.

### 2.2.7. Mühürlenmiş Kalp

Kur'an-ı Kerim'de kalbin mühürlenmesini ifade eden kelimeler *hatm* ve *tab'* kelimeleridir. Bu iki kelime sözlüklerde birbirine yakın, hatta eşanlamlı olarak zikredilip mühürleme, damgalama, içine herhangi bir nesne girmesin diye bir şeyi kapatıp üzerini mühürlemek anlamına gelmektedir.<sup>186</sup> Kur'an'da mühürlenmiş kalp ile ilgili olan ayetlerden birkaçının mealini şöyle verebiliriz:

خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةً وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (7)

“Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerine de bir perde çekmiştir ve onlar için büyük bir azap vardır.”<sup>187</sup>

“Biz onların kalplerini mühürleriz de onlar işitmezler.”<sup>188</sup>; “Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler.”<sup>189</sup>

<sup>182</sup> Bilmen, a.g.e., VII, 3396.

<sup>183</sup> Mevdudi, a.g.e., V, 562.

<sup>184</sup> Razi, a.g.e., XX, 111.

<sup>185</sup> Karaman, vd., a.g.e., V, 57.

<sup>186</sup> Mutçalı, a.g.e., s.215, 514; Ateş, a.g.e., I, 104; Sabuni, a.g.e., I, 52; Şevkani, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-Kadir*, Daru'l-Fiker, Beyrut 1983, I, 39; İmam Salebi, a.g.e., I, 150; Kuşeyri, İmam Ebu'l-Kasım Abdülkerim bin Hevazin, *Tefsiru'l-Kuşeyri*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, I, 22.

<sup>187</sup> Bakara, 2/7.

Kur'an-ı Kerim'de mühürlenmiş kalp ile ilgili olarak müfessirler şöyle açıklamalarda bulunmuşlardır:

Onlar (kâfirler) Allah'ın kendilerine verdiği idrak kabiliyetini söndürmüşlerdir. Bu yüzden ayetler karşısında düşünüp taşınamamaktadırlar. Bu sönüklükten ötürü de kalpleri kapanmış, bölümleri tıkanmış ve çalışamaz hale gelmiştir. Allah'ın değişmez kanunlarına göre sahibi tarafından kapanmış olan kalpleri Allah da mühürler. Böylece o kalp donar ve taşlaşır ve bir daha çalışmaz hale gelir. Hiçbir şeyi alıp kabullenemez. Bu, Allah'ın başlangıçta onların hidayete ermesini önleyecek şekilde kalplerini kapadığından değil; aksine her zaman geçerli olan Allah'ın değişmez kanunları çerçevesi dâhilinde cereyan eden kalplerin mühürlenmiş olmasındandır.<sup>190</sup>

Kalplerine mühür vurulmuş olanların kalpleri ulvi hassasiyetlerden mahrum kalmıştır.<sup>191</sup> Kendi kötü ihtiyarlarından, fena hallerinden dolayı kalpleri karalanır, hakikatleri göremez olurlar, zahmete nur; nura zahmet demekten geri kalmazlar.<sup>192</sup> Böylece hakka vasıl olmazlar. Ölünceye kadar küfür ve nifak içinde yaşayıp duracaklar.<sup>193</sup>

Kalplere mühür vurulmasının anlamı, kalbin hiçbir öğütten etkilenmemesidir.<sup>194</sup> İnsanın akıl ve zekâsının körleştirilmesidir. Yani öyle bir psikolojik durumdur ki bir insan bir defa cehalet, taassup ve nefsi menfaatleri için haktan yüz çevirdikten sonra bir daha doğru yola gelemez. İnat ettikçe inat eder ve delalet düşer. Bundan böyle hiçbir tecrübe, müşahade veya delil onun hakka dönmesini başaramaz.<sup>195</sup>

Kalplere mühür vurulmasından maksat kalplerin hidayet ve ilim nurundan hiçbir şeyi kabul etmemesi demektir. Çünkü onlar küfür ve yalanlamada bütün sınırları aşmışlardır. Dolayısıyla iman etmeyeceklerdir.<sup>196</sup>

Kalpleri mühürlemek, kalplerin kapılarını dışarıdan hiç bir şey algılamayacak şekilde kapatmak, kilitlemektir. Algılama kapıları bu şekilde kilitlenen kalplerin artık her hangi bir konuda bir düşünce sahibi olmaları, yapılması gereken işleri diğerlerinden ayırmaları, yararlı olan işleri zararlı olan kötü işlerden seçebilmesi söz konusu olamaz.

<sup>188</sup> Araf, 7/100.

<sup>189</sup> Mümin, 40/35.

<sup>190</sup> Kutub, a.g.e., VIII, 45-46.

<sup>191</sup> Bilmen, a.g.e., III, 1314.

<sup>192</sup> Bilmen, a.g.e., VI, 2730.

<sup>193</sup> Bilmen, a.g.e., VIII, 3731.

<sup>194</sup> Mahalli, a.g.e., s.103.

<sup>195</sup> Mevdudi, a.g.e., II, 71.

<sup>196</sup> Zuhayli, a.g.e., VI, 213.

Ancak bu kalpler, halen akletme yeteneklerini büsbütün yitirmiş değillerdir. Çünkü aksi takdirde delilik ve akılsızlık durumu söz konusu olurdu.<sup>197</sup>

Kalplerin mühürlenmesinden maksat, hakikaten mühürlenmek değildir. Lakin onların (kâfirlerin) azgınlıkları, yanlış yoldaki insanları taklide dalmaları ve doğru düşünceden yüz çevirmeleri sebebiyle, Mevla Teâlâ'nın onların kalplerinde küfrü ve isyanları güzel gösterecek, iman ve taatleri ise çirkin gösterecek bir hal yaratıp, o halin de onların kalplerini korkutmalarından etkilenmeyecek ve hakkı kabul etmeyecek bir duruma gelmesidir.<sup>198</sup>

Kalplerin mühürlenmesi, işitme ve görme duyularının alınmasına bir tefsir de olabilir. Zira işitmek ve görmek kalbe giden iki yoldur. İdrak konusu şeyler o iki yolla kalbe ulaşır. Bu itibarla o iki duyunun alınması kalp yolunun tamamen kapanması demektir. Zaten, onların kalbin mühürlenmesinden önce zikredilmesinin sırrı da budur.<sup>199</sup>

Bilindiği gibi üzeri mühürlemek zarf, kap, örtü ve kapı gibi şeylerde olur. İnsanların kalpleri de ilim ve fenlerin zarf ve kapıları gibidir. Ne kadar algıladıklarımız varsa orada saklıdır. Duyu organı insanda da bir kapı gibidir, işitilenler oradan geçer. Özellikle geçmişteki, gelecekteki ve şimdilerde ait gaybi haberler, kitapların içerikleri işitme yoluyla bilinir. Dolayısıyla kalbin mühürlenmesi, zarfın mühürlenmesine; kulağın mühürlenmesi, kapının mühürlenmesine benzer ki salât selam üzerine olsun Efendimiz hadislerinde mealen şöyle buyurur: “İlk önce bir günah yapıldığında kalpte siyah bir nokta yani kara bir leke olur. Eğer sahibi pişmanlık duyup tövbe ve istiğfar ederse kalp yine parlar. Etmez de günah tekrar ederse o leke daha da artar sonunda arta arta bütün kalbi kaplar. Bu hadis bize şunu gösteriyor. Günahlar birbirini izledikçe kalpleri bir kılıf gibi kaplar ve işte o zaman kalp Allah tarafından mühürlenir, üzerine mühür basılır. O istilacı, kalbin her tarafını kaplayan leke kalbe basılıp tab’ edilir. Başlangıçta aharlı parlar bir abadi kâğıt üzerine dökülmüş, silinmesi mümkün bir mürekkep iken bundan sonra tab’ edilmiş, silinmez bir duruma gelir. Bir başka deyişle alışkanlıkla ikinci bir doğa (yaratılış) olur ne silinir ne de küfürden kurtulmaya çare. Bu mühürleme ve basımın kazancı kullardan, yaratılması Allah’tandır. Öyleyse burada

<sup>197</sup> Tabatabai, a.g.e., VII, 134.

<sup>198</sup> Ustaosmanoğlu, a.g.e., I, 174.

<sup>199</sup> Ebusuud Efendi, a.g.e., IV, 1889.

mühürlemenin Allah’a isnad edilmesi, akli mecaz değil, ehl-i sünnetin anladığı gibi hakikattir.<sup>200</sup>

Kalpleri üzerine mühür Allah tarafından basılmıştır. Bu sebeple de iman, kalplerine girmek için bir yol bulamaz. Kapların veya zarfların üzerine mühür vurulunca içlerine bir şey koymak veya içlerinden bir şey çıkarmak nasıl mümkün olmazsa, aynı şekilde bu kâfirlerin kalplerine imanı koymak veya kalplerinde küfrü çıkarmak imkânsızdır.<sup>201</sup>

Küfrün en önemli üç sebebi kibir, düşünce ve davranış sapması ile bu sapmadan kaynaklanan veya ona yol açan yanlış ve şartlanmış bakış açısı bir de zulümdür. Bir insan bilhassa bu üç önemli faktörün tesirinde, esasen, Allah’a ayna olarak yaratılmış bulunan kalbini karartır, onu asıl fonksiyonundan saptırır ve onu adeta bir mezbeleye çevirir. Nasıl dünyada kanunlara ve yapılış gayesine aykırı olarak kullanılan binalara mühür vurulur, Allah da inanma kabiliyetini ebediyen kaybetmiş böyle bir kalbi mühürler.<sup>202</sup>

Ayeti kerimeler ve müfessir yorumları Kur’an-ı Kerim’de en çirkin vasıflı kalbin mühürlenmiş kalp olduğunu gösteriyor. Kanaatimizce genel kanı mühürlenmiş bir kalbe sahip olan kişinin artık iman etmesinden umut kesilmesi pek tutarlı değildir. Evet, sonuç itibariyle mühürlenmiş kalbin doğruyu bulması çok güçtür. Ama Allah (c.c.) izni dâhilinde mühürlenmiş kalp de hidayeti bulabilir. Çünkü biz Allah’ın kalbi mühürlemesini net olarak algılayamayız. Eğer bu mühürden kasıt Allah’ın bizim bildiğimiz manada damgası ise elbette ki kalbi mühürlenmiş olan daha da hidayeti bulamayacaktır. Fakat bizim mahiyetini bilemeyeceğimiz bir mühür olabilir ki bu takdirde de söz konusu kişinin hidayeti mümkündür. Çünkü hidayet yolu son nefese kadar açıktır.

Bayraktar Bayraklı da kalbin mühürlenme sebeplerini şöyle ifade etmektedir:

1. “Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler” ayetinin ifadesiyle zorbalık ve kibir kalbin Allah tarafından mühürlenmesine neden olmaktadır.

2. İnsan kendi nefsinin tanrı edinirse kalbi mühürlenir. Bunu ifade eden ayet de “Hevasını tanrı edinen ve Allah’ın bir bilgiye dayanarak saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne perde çektiği kimseyi gördün mü? ” ayetidir.

<sup>200</sup> Yazır, a.g.e., I, 217-219.

<sup>201</sup> Taberi, a.g.e., I, 39.

<sup>202</sup> Ünal, a.g.e., s.15.

3. Dinde yanlış fetva verip Allah’a iftira etmek de “Yoksa onlar senin için Allah’a karşı yalan uydurdu mu derler. Allah dilerse senin kalbini de mühürler.’ ayetinin ifadesiyle kalbin mühürlenmesine sebeptir.

4. Allah, haddi aşanların kalbini mühürlemektedir. Yunus/74

5. Bilgisizlik kalbin mühürlenmesine sebep olmaktadır. (İşte Allah bilmeyenlerin kalplerini böylece mühürler.) Rum/59.

6. “Tam aksine küfürleri sebebiyle, Yüce Allah o kalpler üzerine mühür vurmuştur” ayetinin ifadesiyle inkâr etmeleri sebebiyle de Allah insanların kalplerini mühürler.<sup>203</sup>

Hız. Peygamber bir kısım farzları terk eden Müslümanların da kalplerinin mühürlenebileceğini belirterek müslümanları özellikle de farzları yerine getirme konusunda dikkatli olmaya davet etmiştir.<sup>204</sup>

Kur’an-ı Kerim’de kalple ilgili ayetleri incelediğimizde bu anlattığımız dışında da kalbe pek çok kelimenin nisbet edildiğini görmekteyiz. Fakat biz bunları konu içerisine almadık. Kalbe nisbet edilip de bahsini etmediğimiz kelimeler genelde Allah’ın kalp ile ilgili kalplere ülfet etmesi<sup>205</sup>, kalpleri çevirmesi,<sup>206</sup> kalpleri saptırması<sup>207</sup> gibi Allah’ın kalp üzerindeki tasarrufları ile alakalıdır.

---

<sup>203</sup> Bayraklı, a.g.e., I, 202-203.

<sup>204</sup> Müslim, Cuma, 40; Nesai, Cuma,2; İbn Mace, Mesacid, 17; Ahmet Bin Hanbel, a.g.e., 2, 84.

<sup>205</sup> Enfal, 8/63.

<sup>206</sup> Tevbe, 9/127.

<sup>207</sup> Saf, 61/5.

## SONUÇ

Kur'an-ı Kerim'in insanı en güzel şekilde yaratma ifadesi onun sadece şeklini değil manevi yönünü de kapsamaktadır. Şayet insanın manevi yönü olmasaydı insanın diğer canlılardan ayrılan pek de önemli bir özelliği kalmayacaktı. Demek ki insanı değerli kılan, onu eşrefi mahlûk yapan insanın akletmesidir. İnsan, akıllı bir varlık olmasından dolayıdır ki hem bu dünyada sorumlu hem de ahirette yaptıklarından hesaba çekilecektir. Bunun içindir ki akıllı olmayan mükellef sayılmamıştır. Kâinattaki diğer canlılar kendilerine öngörülen vazifeyi yerine getirmektedirler. Ama insan öyle değildir. İnsanın önünde iki yol vardır ve seçim hakkı kendisinindir. Aklını, kalbini olumlu yönde çalıştıran yükümlülüğünü yerine getirmiş, aksini yapan ise görevini aksatmış böylece de kötü yerini kendisi hazırlamış olmaktadır.

Kalbin özellikle akletme özelliğini göz önünde tutarak yaptığımız kalbin nitelikleri adlı çalışmamızda vardığımız sonuçları kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Selim kalp: İyi yönünü muhafaza eden samimi, tevhit konusunda şek ve şüpheden arınmış, iman gereklerine tam teslim olmuş kalptir.

Mutmain kalp: Kalbin tam bir rahata ermesidir ki her türlü sıkıntılardan, ıstıraplardan kurtulup kendini emniyette hissetmesidir. Böyle bir durumda gönüller aşkın bir varlık olan Allah ile hemhal olduğundan artık ilerisini istemez buna ihtiyaç da duymaz.

Munib kalp: Kendisini masivadan kurtarıp sadece Allah'a yönelen kalptir. Yaşamındaki sıkıntılara, ıstıraplara rağmen hep Rahman'a yönelen huzuru onda arayan kalptir.

Mutevazi kalp: Kalbin Allah'a ve O'nun emirlerine saygı duyması ve itaat etmesidir.

Yufka kalp: Kulun kalbinin hassas olmasıdır. Katı halinin zıttıdır. Özellikle şiddet anında bu özelliği temayüz eder.

Allah korkusundan titreyen kalp: Allah'ın emir ve yasakları karşısında aşırı duyarlı olması, yüreğinde bu emirlere ve yasaklara karşı ürperti duymasıdır. Bu da saf korku değil saygı içeren türden bir korkudur.

Olumsuz yönde nitelendirilen kalpleri de şöyle özetleyebiliriz:

Gafil kalp: kalbin gerçeklerden habersiz olması, gafletin ona ana hedefi unutturmasıdır.

Günahkâr kalp: Kalbin adeta günah işleme yeri olması, günaha karşı tedbirsiz olmasıdır.

Hasta kalp: Kalbin manevi hastalık olan şüphe, münafıklık, inkâr halidir. Çoğunlukla münafığın kalbi böyle nitelendirilmekle beraber kâfirin kalbi de hastalıklı olarak nitelendirilir.

Katı kalp: Şiddetlere, ibretlere karşı yumuşamayan kalptir ki böyle kalp sahiplerinin fitratlarına dönmeleri çok zordur.

Kılıflı kalp: Kalplerin doğrulara karşı örtülü olması, doğruyu anlamama istemesi, ona karşı kibirlenmesi ve sağır olmasıdır.

Kilitli kalp: Kalbin kendi bildikleri dışındakilere kendini kapatmasıdır.

Mühürlenmiş Kalp: kalbin fonksiyonunu yitirmesidir ki böyle bir kalpten hemen hiç umut beklenmez. Ölünceye kadar nifak ve küfür ile damgalanmışlardır.

Kur'an-ı Kerim'de kalbi niteliklerini böyle taksim etsek de farklı taksimler de yapılabilir. Olumlu ve olumsuz nitelikteki kalpler net olarak birbirinden ayrılabilirler. Fakat bu iki grup kendi aralarında kesin bir şekilde ayrılamazlar. Söz gelimi kilitli kalple kılıflı kalp, selim kalple munib kalp, mühürlenmiş kalple taşlanmış kalp birbirine çok yakın olup ortak özelliklerinin fazla olması nedeniyle aynı grupta incelenebilirler.

## BİBLİYOGRAFYA

- ABDÜLBAKİ, Muhammed Fuad, **el-Mu'cemu'l-Müfehres Li Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim**, Daru'l-Hadis, Kahire, 2001.
- ASIM EFENDİ, **Kamus Tercümesi**, İstanbul, 1305.
- ALUSİ, Şihabuddin Mahmud, el-Bağdadi, **Ruhu'l-Meani Fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim**, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, trs.
- ATEŞ, Süleyman, **Kur'an Ansiklopedisi**, Kuram (Kur'an Araştırmaları Müessesesi), İstanbul, trs.; **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, trs.
- AHMED BİN MUHAMMED BİN HANBEL, **el-Müsned**, Daru'l-Funun, Kahire, 1995.
- AHMED EBU HÂKE, **el-Mu'cemu'l-Vasit**, Daru'n-Nefas, Beyrut, 2007.
- AHMED MUHTAR ÖMER vd., **el-Mu'cem el-Arabi el-Esasi**, Larus Neşriyat, Alecco, 1989.
- AYDIN, Hüseyin, **Muhasibi'nin Tasavvuf Felsefesi**, Pars Matbaacılık, Ankara, 1976.
- AYVERDİ, İlhan, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2006.
- BAŞAR, Alaaddin, **Risale-i Nur'dan Kelimeler Cümleler**, Zafer Yayınları, İstanbul, 2010.
- BAYRAKLI, Bayraktar, **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri**, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2003.
- BEYDAVİ, Nasiruddin Ebu Said Abdullah İbn Ömer İbn Muhammed Şirazi, **Tefsiru'l-Beydavi**, Müessesetü'l-Ala, Beyrut, 1990.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, **Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri**, Bilmen Yayınevi, İstanbul, trs.
- BOLAY, Süleyman Hayri, **"Akıl maddesi"**, DİA, İstanbul, trs.
- BUHARİ, İmam Ebu Abdillâh Muhammed Bin İsmail, **Sahihu'l-Buhari**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- BURSEVİ, İsmail Hakkı, **Ruhu'l-Beyan**, İstanbul, 1969.
- CERRAHOĞLU, Hatice, **Kur'an-ı Kerim'e Göre Akıl ve Kalp Kavramları**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1993.
- CURCANİ, Seyyid Şerif, Ali Bin Muhammed, **Kitabu't-Tarifât**, Beyrut, 1983.
- ÇANGA, Mahmut, **Kur'an-ı Kerim Lugatı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.

- ÇANTAY, Hasan Basri, **Kur'an-ı Hâkim ve Meali Kerimi**, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1969.
- DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara, 2002.
- DİHLEVİ, Ahmed Şah Veliyullah, **Huccetullahi'l- Baliğa**, Kahire, 1936.
- DÖNDÜREN, Hamdi, **İnsanlığa Son Çağrı Kur'an-ı Kerim**, İmaj Yayınları, İstanbul, 2003.
- EBUSUUD EFENDİ, **İrşad-i Aklı Selim İla Mezayay-ı Kitabı'l- Kerim**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2007.
- EKER, Aytaç vd., **Yeni Rehber Ansiklopedisi**, İhlas Yayınları, İstanbul, 1993.
- el-ISFAHANİ, Rağb, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, **el-Müfredat Fi Ğaribi'l- Kur'an**, (tah. Muhammed Seyyid Kilani), Daru'l-Ma'rife, Beyrut, trs.
- ERGÜL, Adem, **Kur'an ve Sünnet Işığında Kalbi Hayat**, Altınoluk Yayınları, İstanbul, 2000.
- ESED, Muhammed, **Kur'an Mesajı**, (çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul, 1999.
- FEYİZLİ, Hasan Tahsin, **Feyzu'l-Furkan Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, Server Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- FİRUZABADİ, Mecdüddin Ebu Tahir Muhammed b. Yakub, **Kamusu'l-Muhit**, Beyrut, 1987.
- GAZALİ, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, **İhya'u-Ulumi'd-Din**, (trc. Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yayınları, İstanbul, 1974.; **Kimya-i Saadet**, (trc. Mehmed A. Müftüoğlu), Çile Yayınları, İstanbul, 1981.
- GÜNEŞ, Abdülbaki, **Kur'an'da Kalp Kavramının Semantik Analizi**, Ahenk Yayınları, Van, 2003.
- İBN ARABİ, Şeyhu'l- Ekber Allame Muhiddin, **Tefsiru İbn Arabi**, Daru Sadır, Beyrut, 2002.
- İBN AŞUR, Muhammed Tahir, **et-Tahrir ve't-Tenvir**, Daru Suhnun, Tunus, trs.
- İBN KESİR, Hafız İmamuddin Ebi'l Fida İsmail, **Tefsiru İbn Kesir**, (çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1993.
- İBN MANZUR, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrerem, **Lisanu'l-Arab**, Dar-u Sadır, Beyrut, trs.

- İBRAHİM HAKKI ERZURUMİ, **Marifetname**, (tah. Ahmet Davudoğlu; sad.Durali Yılmaz, Hüsnü Kılıç), Çelik Yayınevi, İstanbul, trs.
- İLMİ ARAŞTIRMA MERKEZİ, **Kur'an-ı Kerim ve Karşılıklı Muhtasar Meali**, Hayrat Neşriyat, Isparta, 2011.
- İMAM RABBANİ, Ahmed el-Faruki es-Serhendi, **Mektubat-ı Rabbani**, (çev. Abdulkadir Ayçiçek), Merve Yayınevi, İstanbul, trs.
- İMAM S'ALEBİ, Ebu İshak Ahmed, **el-Keşf ve'l-Beyan**, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 2002.
- İSLAMOĞLU, Mustafa, **Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal Tefsir**, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- İZUTSU, Toshihiko, **Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar**, (çev. Selahattin Ayaz), Pınar Yayınevi, İstanbul, trs.
- Kur'an'da Allah ve İnsan**, (çev. Süleyman Ateş), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1975.
- KARAMAN, Hayrettin, ÇAĞRICI, Mustafa, DÖNMEZ, İbrahim Kafi, GÜMÜŞ, Sadrettin, **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, DİB. Yayınları, Ankara, 2007.
- KILIÇ, Sadık, **Kur'an'da Günah Kavramı**, Hibaş Yayınevi, Konya 1984.
- KURTUBİ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, **el-Cami' Li -Ahkami'l-Kur'an**, Daru'l-Hadis, Beyrut, 1988.
- KUŞEYRİ, İmam Ebu'l- Kasım Abdulkerim b. Hevazin b. Abdi'l-Melik en- Neysaburi, **Tefsiru'l-Kuşeyri (Letaifu'l- İşarat)**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- KUTUB, Seyyid, **Fi Zilali'l-Kur'an**, (trc.M.Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler), Hikmet Yayınları, İstanbul, 1977.
- MAHALLİ, Muhammed b. Ahmed, Abdurrahman b. Ebu Bekir Suyuti, **Tefsiru'l-Celaleyn**, Daru İbn Kesir, Beyrut, 2010.
- MAHLUF, Şeyh Haseneyn Muhammed, **Kelimatu'l- Kur'an et-Tefsir vel-Beyan**, Daru İbn Kesir, Beyrut, 2002.
- MATURUDİ, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, **Te'vilatu Ehli Sünnet**, Müessesetir- Risale, Beyrut, 2004.
- MEVDUDİ, Ebu'l-A'la, **Tefhimu'l-Kur'an** (trc. Ahmed Asrar), Bengisu Yayınları, İstanbul, 1977.
- MUTÇALI, Serdar, **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995.

- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin Bin Haccac el-Kuşeyri, **el-Camiu's-Sahih**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- NESAİ, Ebu Abdurrahman Ahmed Bin Şuayb, **Sünenü'n-Nesai**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- NESEFİ, İmam Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, **Tefsiru'n-Nesefi**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- NEYSABURİ, Muhammed İbn Ebi'l-Hasan b. Hüseyin, **Vad'ul Burhan Fi müşkilatil-Kur'an**, Daru's-Samiyye, Beyrut, 1990.
- NURBAKİ, Haluk, **Kalp ve Ötesi**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1984.
- RAZİ, Fahrüddin Muhammed b. Ömer, **Mefatihü'l-Ğayb (Tefsiru'l-Kebir)**, (trc. Suat Yıldırım, Lutfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru), Akçağ Yayınları, Ankara, 1988.
- RİFAİ, Ahmed, **el-Bürhanü'l-Müeyyed/Marifet Yolu**, İstanbul, 1995.
- SABUNİ, Muhammed Ali, **Safvetu't-Tefasir**, (trc. Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz), Ensar Neşriyat, İstanbul, 1995.
- ŞEVKANİ, Muhammed b. Ali, **Fethu'l-Kadir**, Daru'l- Fiker, Beyrut, 1983.
- TABATABAİ, Seyyid Muhammed Hüseyin, **el-Mizan Fi Tefsiri'l-Kura'n**, (trc. Vahdettin İnce), Kevser Yayınları, İstanbul, 2001.
- TABERİ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, **Camiu'l- Beyan An Te'vili Ayi'l- Kur'an**, (tah. Muhammed Ali es- Sabuni, Salih Ahmed Rıza; (trc. Mehmet Keskin), Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2006.
- TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed Bin İsa, **Sünenü't-Tirmizi**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- TOPALOĞLU Bekir; KARAMAN, Hayrettin, **Arapça-Türkçe Yeni Kamus**, Elif Ofset, İstanbul, 1980.
- USTAOSMANOĞLU, Mahmud, **Ruhu'l-Furkan Tefsiri**, Ahıska Yayınevi, İstanbul, 2010.
- ÜNAL, Ali, **Allah Kelamı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, Defne yayınları, İstanbul, 2011.
- VEHBİ, Mehmet, **Hulasatu'l- Beyan Fi Tefsiri'l- Kur'an**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1996.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, (sad. Sıtkı Güllü), Huzur Yayınevi, İstanbul, 2005.

YEĞİN, Abdullah, vd., **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat**, Türdav Ofset, İstanbul, 1981.

YILDIRIM, Suat, **Ku'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, Feza Yayınları, İstanbul, 1998.

ZEMAŞSERİ, Carullah, Mahnud b. Ömer, **el-Keşşaf An Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil Fi Vucuh't-Te'vil**, Daru'l- Ma'rife, Beyrut, trs.

ZUHAYLİ, Vehbe, **Tefsiru'l Munir Fil- Akide ve's-Şeria ve'l-Menhac**, (trc. Hamdi Arslan vd.) Bilimevi Basım Yayınları, İstanbul, 2005.

**ÖZGEÇMİŞ**

1984 yılında Elazığ'da doğdum. 2002 yılında Elazığ Anadolu İmam Hatip Lisesini bitirdim. 2007 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda göreve başladım. 2008 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldum. Evli ve bir çocuk babasıyım.